

Міністерство освіти і науки України
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Видатні імена та події

Кириченко А. В.
Історія Глухівського
Учительського інституту

Науково-популярне видання

Керівник видавничого проєкту: О. І. КУРОК

Автори-укладачі: А. П. Гриценко;

В. М. Крижанівський; В. А. Гриценко

Глухів
Глухівський НПУ імені О. Довженка
2024

УДК 378.4.(477.52-21)](091) «1874/1924»

К 43

*Затверджено до друку вченою радою Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
(протокол № 12 від 24 квітня 2024 р.)*

Рецензенти:

Олександр Курок, доктор історичних наук, професор, ректор Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Світлана Базиль, доктор філософії, вчитель історії та правознавства Шосткинської загальноосвітньої школи I – III ст. № 12 Шосткинської міської ради

Автори-укладачі:

А. П. Гриценко; В. М. Крижанівський; В. А. Гриценко

К 43

Кириченко А. В. Історія Глухівського учительського інституту 1874 по 1924 роки : науково-популярне видання до 150-річчя з часу заснування університету / Керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко; В.М. Крижанівський; В. А. Гриценко. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 116 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

У науково-популярному виданні представлено нарис викладача Глухівського учительського інституту А. В. Кириченка з історії закладу в 1874-1924 роках. У вступній статті розкрито головні віхи життя вченого, час та редакції створення нарису з історії установи, окреслено наукові принципи публікації видання, а також іменний показник та чернетка нарису історії освітнього закладу.

Видання призначено здобувачам освіти, науково-педагогічним працівникам, викладачам, аспірантам, широкому загалу читачів.

УДК 378.4.(477.52-21)](091) «1874/1924»

© ГНПУ ім. О. Довженка, 2024

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні читачі, у ваших руках – нове видання серії «Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка». За своєю значущістю – особливе. Чи не вперше представлено важливе джерело з історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка – два рукописні оригінали (чернетка та чистовик) «Історії Глухівського учительського інституту з 1874 по 1924 роки» Аркадія Кириченка. Він з 1919 року працював викладачем української мови інституту та очільником зразкового училища при інституті. У період трансформацій нашого закладу вищої освіти в 1920-1930-ті роки автор крім викладацької діяльності перебував на посадах секретаря бюро, секретаря й асистента мовно-літературної кафедри, секретаря комісії з ліквідації закладу вищої освіти та очільником канцелярії Глухівського педкомбінату.

Це далеко не перша спроба написання історії першого в Україні закладу вищої педагогічної освіти з Глухова. Також окрім неї, викладачами інституту та університету І. Ляшком, А. Гамалією, В. Заїкою, В. Белашовим, М. Заремським протягом 1950-х – 2000-х рр. неодноразово здійснювалися ефективні спроби ґрунтовного дослідження функціонування закладу освіти.

Запропоноване авторами-укладачами це науково-популярне видання «Кириченко А. В. Історія Глухівського учительського інституту» має певні особливості. Вона буде важливою для здобувачів першого (бакалаврському) та другого (магістерському) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія), а також і третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія.

Видання має чітку структуру та складається з вступної статті, нарису та додатків. У вступній статті розкрито головні віхи життя А. Кириченка, час та редакції створення нарису з історії установи, окреслено наукові принципи публікації видання. Текст нарису представляє із себе оригінал праці А. Кириченка, який супроводжується детальними коментарями до тексту. У свою

чергу у додатках представлений іменний покажчик та чернетка нарису історії освітнього закладу.

Представлений у науково-популярному виданні матеріал стане також і в нагоді майбутнім учителям, які забезпечують чи будуть забезпечувати організацію освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Уважаємо, що науково-популярне видання «Кириченко А. В. Історія Глухівського учительського інституту», видане з нагоди 150-річчя від дня заснування першого в Україні закладу вищої педагогічної освіти є актуальним, відповідає вимогам, які висуваються до видань такого типу для вищої школи та запитам сучасної освіти, і його можна рекомендувати до друку та розповсюдження в мережі Інтернет.

*Керівник видавничого проєкту:
в. о. ректора Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
доктор історичних наук, професор
Олександр Іванович Курок*

ПЕРЕДМОВА

У виданні вміщено нарис освітянина Аркадія Вікторовича Кириченка про Глухівський учительський інститут 1870-х–1930-х рр.

Доречно кілька слів сказати про цю неординарну особистість. **Аркадій Вікторович Кириченко** народився 13 січня 1870 р. у сім'ї міського діловода у Сосницькому повіті Чернігівської губернії У 1886 році він закінчив міське училище, працював канцеляристом (1886 – 1887), учителем сільської школи в с. Бобровиця (Чернігівська губ., 1887 – 1890). 1890 р. вступив до Глухівського учительського інституту, де навчався упродовж трьох років.

Після закінченні навчання через відсутність вакансій був змушений погодитися на роботу у Варшавському навчальному окрузі: з 1 лютого 1894 – 1900 рр. він працює вчителем у Плоцькому трикласному міському училищі, 1900 – 1905 рр. – у Влоцлавському міському училищі (Варшавська губернія), 1905 – 1910 рр. – завідувачем Петроковським міським училищем (Петроковська губернія). 1910 р. був призначений на відповідальну посаду інспектора народних училищ у м. Радом (Радомська губернія). З початком Першої світової війни був змушений евакуюватися до Смоленська, а від 1915 р. працював у канцелярії куратора шкільної округи (м. Москва).

У зв'язку з дезінтеграцією Російської імперії 1917 р. повернувся на Батьківщину та влаштувався на посаду інструктора з народної освіти Глухівського земства. 1918 р. на хвилі дерусифікації системи початкової та середньої освіти прослухав курси українознавства та пов'язав професійне життя з своєю alma mater. Спочатку працював викладачем української мови (з 15 жовтня), очільником зразкового училища при інституті (з 1919 року), а від 20 серпня 1920 р. викладав українську мову на підготовчих курсах, з 1 жовтня 1921 р. -українську мову для студентів вишу. До 1924 року в Глухівському інституті народної освіти перебував на посадах секретаря бюро, секретаря та асистента мовно-літературної кафедри, секретаря Комісії з ліквідації закладу вищої освіти. Упродовж 1924 – 1935 рр. працював викладачем та очільником канцелярії Глухівського педкомбінату, викладачем української мови та методики в

реорганізованих наступниках учительського інституту. На жаль, подальша доля невідома. Вірогідно, помер 19 червня 1953 р. у Глухові¹.

Варто відзначити, що до А. В. Кириченка були спроби написати історію першого в Україні закладу вищої педагогічної освіти. Глухівський інститут входив до трійки найстаріших учительських інститутів Російської імперії, поступаючись першістю тільки Санкт-Петербурзькому та Московському інститутам. 1897 р. керівництво учительського інституту в Північній Пальмірі відсвяткувало 25-річний ювілей, а 1898 р. вийшов історичний нарис про освітній заклад². Керівництво Глухівського учительського інституту намагалося наслідувати своїх колег. Викладач природничої історії М. І. Демков написав змістовний нарис про заклад освіти, який був затверджений на засіданні педагогічної ради Глухівського учительського інституту 19 травня 1899 р. Директор інституту І. С. Андрієвський бажав видати цей нарис в кількості 600 екземплярів зі спеціального капіталу, що був на балансі установи. Передбачалося витратити на цей проєкт близько 200 руб.³ На жаль, попечитель Київського навчального округу не дозволив витратити кошти: на його думку, видання необхідно було істотно скоротити до простої історичної записки⁴. 13 березня 1900 р. М. І. Демков був переведений на посаду директора народних училищ Вологодської губернії і, вірогідно, нарис забрав із собою⁵. Утім А. В. Кириченко при написанні свого нарису міг використовувати матеріали педагогічної ради за 1899 рік, на якій детально обговорювалася праця М. І. Демкова.

¹ Крижанівський В. Випускники Глухівського учительського інституту (1874 - 1906). Біографічний словник. Глухів, 2019. С. 65.

² Див.: Санкт-Петербурзький учительський інститут: Празднование двадцатипятилетнего юбилея С-Петербургского учительского института. 1872 – 1897. Санкт-Петербург, 1898; Віленський учительський інститут: Двадцатипятилетие Виленского учительского института. 1875 – 1900. Краткая историческая записка. Вильно, 1900.

³ Центральний державний історичний архів України (м. Київ) (далі – ЦДІАК України). Ф. 707. Оп. 227 (1890 р.). Спр. 60 Арк. 1.

⁴ «...издание обширной исторической записки о состоянии Глуховского учительского института за двадцатипятилетие со дня его основания, составленной преподавателем Демковым, я не считаю возможным разрешить печатание ее на средства института впредь до сокращения записки до размеров небольшой брошюры незначительного исторического содержания...» (див.: ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 227 (1899 р.). Спр. 60. Арк. 2).

⁵ Крижанівський В. Викладачі Глухівського інституту (1874 – 1924 рр.). Біобібліографічний словник. Глухів, 2017. С. 15.

1924 року з Народного комісаріату освіти Української СРР керівництво Глухівського інституту отримало повідомлення про плани відзначення п'ятдесятирічного ювілею установи та необхідність написати історичний нарис. З невідомих причин відповідальність за цей проєкт була покладена не на викладача історії В. К. Федоренка, а на викладача-мовника, вже згадуваного, А. В. Кириченка.

У фондах бібліотечної зали рідкісних видань та історико-педагогічного музею Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка зберігається чернетка (Варіант № 1) та чистовик (Варіант № 2) нарису про Глухівський учительський інститут, які спродуковані А. В. Кириченком. Між чернеткою та чистовиком наявні суттєві відмінності, що зумовлювалися часом їх написання й доопрацювання.

А. В. Кириченко написав чорновий варіант нарису про Глухівський учительський інститут за 1874 – 1914 рр. до липня 1924 р. У зв'язку з ліквідацією установи влітку 1924 р. праця не була опублікована й, вірогідно, зберігалася в родинному архіві автора. Утім задум отримав друге дихання й у проміжку 1939 – 1941 рр. історична записка було доопрацьована. Про це засвідчує кілька фактів. Так, у нарисі згадується, що випускник інституту О. П. Довженко є режисером стрічки «Щорс», а інший випускник інституту - С. М. Сергєєв-Ценський - є «орденоносцем». Фільм «Щорс» вийшов на екрани в травні 1939 року, а С. М. Сергєєв-Ценський був нагороджений орденом «Знак пошани» в січні цього ж року. Вірогідно, нарис доопрацьовувався до 65-річчя установи, який мали б святкувати у вересні 1939 р. Доречно припустити, що урочистості були відмінені або мінімізовані через початок Другої світової війни (радянсько-польська, радянсько-фінська війни). Якщо нарис й готувався до річниці, то його не передбачалося видавати, оскільки в ньому не знайдеш прославлення партії та радянського керівництва. Можливо, нарис доопрацьовувався до початку радянсько-німецької війни 1941 р., оскільки в ньому немає згадки про її початок.

Варто коротко схарактеризувати відмінності між чернеткою 1924 р. та варіантом нарису кінця 1930-х років.

По-перше, у Варіанті № 1 значно вужчі хронологічні рамки роботи. Так, у рукописі 1924 року комплексно розкривається історія закладу вищої освіти до початку Першої світової війни. У свою чергу у Варіанті № 2 хронологічні межі прослідковуємо аж до 1939 – 1941 р. У доопрацьованому

варіанті згадується перетворення педагогічного інституту на дворічний учительський інститут 1939 року.

По-друге, дещо зміщено ідеологічні акценти. Так, у варіанті кінця 1930-х рр. з тексту вилучаються згадки про деяких ідеологічно непривабливих державних діячів Російської імперії (наприклад, про імператрицю Катерину II). Окрім того, другий варіант нарису був перекладений з російської мови українською.

По-третє, на жаль, з другого варіанту нарису було вилучено вагомий пласт інформації про методичні принципи викладання курсів Закону Божого, історії, географії, фізики, математики, російської мови до 1914 р.; відомості про громадсько-просвітницьку діяльність студентів-білорусів тощо.

Також в період 1960-х років була спроба підготувати машинопис даного рукопису (без зазначення авторства), що одержав назву «До історії Глухівського пединституту (1874-1924)»⁶ на 23 аркушах. До слова таку назву А. В. Кириченко використовує на 1-й сторінці Варіанту № 2.

Нарис А. В. Кириченка попри свою стислість достатньо повно розкриває історію Глухівського інституту до 1914 р., бо автор використав репрезентативну джерельну базу. Освітянин у своїй роботі послуговувався такими групами джерел:

1) Діловодна документація закладу освіти (звітно-довідна, розпорядча (протокольна), облікова, ділове листування) за 1874 – 1935 рр., що дозволила комплексно реконструювати організацію освітнього процесу, повсякденне життя та громадсько-політичну позицію студентів інституту, керівництва навчального округу дореволюційної доби; окреслити параметри реорганізації закладу освіти в 1917 – 1935 рр.

2) Спогади учасників подій. Так, А. В. Кириченко навчався в інституті в 1890 – 1893 рр., тому йому вдалося достатньо рельєфно відобразити «дух» освітнього закладу за першого директора Глухівського учительського інституту О. В. Белявського («довго вони пам'ятали лозунги свого дорогого, улюбленого «діда»), високий рівень підготовки викладачів інституту. На нашу думку, при описі подій за 1907 – 1910 рр. автор використовував спогади свого колеги І. С. Кухтенка, який в 1922 – 1924 рр.

⁶ Таку назву має машинописна книга на обкладинці, що зберігається в народному музеї історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (інвентарний номер 78, спр. 3). Завдяки аналізу нами було встановлено, що це одна з копій машинопису, тому що праворуч не продруковано останні декілька букв. Їх було відновлено згідно з рукописом.

викладав тригонометрію, методику математики та астрономію в Глухівському інституті⁷.

На жаль, в роки німецько-радянської війни відомчий архів Глухівського учительського інституту був знищений. У зв'язку з цим праця А. В. Кириченка стала важливим джерелом інформації про минуле закладу освіти для істориків пізнішої доби. Нариси про Глухівський учительський інститут, які написали Григорій Львович Сапітон, Іван Михайлович Ляшко, Андрій Тимофійович Гамалій, Валерій Іванович Белашов, Віктор Володимирович Заїка в 1940-х – 1990-х рр., ґрунтується на праці Аркадія Вікторовича⁸.

У виданні опубліковано оригінал нарису (Варіант № 2) А. В. Кириченка про Глухівський учительський інституту. При публікації повністю збережено стилістичні та мовні особливості тексту. Лише в окремих випадках допущено втручання в текст. Так, наприклад, уніфіковано розташування ініціалів, імен.

Публікація тексту супроводжується підрядковими примітками – до тексту і за змістом. Видання супроводжується Додатками, які місять такі документи: чернетка історичної розвідки (Варіант № 1) А. В. Кириченка, яка факсимільно відтворена; покажчик імен.

Підготовку документу до публікації, примітки до тексту та покажчик імен виконав док. пед. н., доц. А. П. Гриценко; вступну статтю до видання, примітки до тексту написав канд. іст. н. В. М. Крижанівський.

⁷ Крижанівський В. М. Викладачі Глухівського учительського інституту (1874 – 1924 рр.). Біобібліографічний словник. Глухів, 2017. С. 28 – 29.

⁸ Див.: Белашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874 – 2014 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. № 2. С. 39 – 52.

Кириченко А. В. Історія Глухівського Учительського інституту⁹

До історії Глухівського учительського інституту

Вступ

1. Виникнення учительських інститутів у колишній Росії.

1777 р. московський купець [П. Д.] ЛАРІН¹⁰ на свої кошти організував і обладнав педагогічний заклад під назвою «Учительський інститут». В інститут приймали дітей 12 – 14 рр., переважно синів учителів. Проіснував цей інститут з перебоями до 1848 р. і зник безслідно.

1784 р. в Петербурзі відкрито «Главное народное училище для приготовления учителей старших классов народных училищ»¹¹. Цей педагогічний заклад був закритий у 1819 р.

Реформи царя Олександра II¹² поставили питання про підготовку учителів. 1838 р.¹³ в «Журналі для виховання»¹⁴ надрукована стаття

⁹ Текст нарису написаний в шкільному зошиті (клітинка) обсягом 71 сторінка з обидвох сторін листків, чорнилами, а титульна сторінка підписана також чорнилами («Історія Глухівського Учительського Інституту»), а ім'я автора «Кириченко А. В.» - кульковою ручкою фіолетового кольору.

¹⁰ Тут і далі великими буквами виділено певні словосполучення у машинописі;
Ларін Петро Данилович (1735 або 1736 – 1778) – російський комерсант, меценат.

¹¹ Головне народне училище – чотирьохкласний навчальний заклад, в якому здійснювалася підготовка вчителів для малих народних училищ. Відповідно законодавства про народні училища в кожному губернському місті Російської імперії передбачалося відкрити один навчальний заклад такого типу.

¹² **Олександр II, Олександр II Миколайович** (1818 – 1881) – імператор Російської імперії (1855 – 1881).

¹³ Помилка в оригіналі рукопису. Необхідно – 1858 р.

¹⁴ «Журнал для воспитания» - педагогічний журнал, який виходив в 1857 – 1860 рр.

До історії Глухівського учительського
інституту.

Вступ.

1. Виникнення учительських інститутів у колишній Росії.

1777 р. московський купець Варін на свої кошти організував і обладнав педагогічний заклад під назвою „Учительський інститут“. В інститут приймали дітей 12-14 р переважно синів учителів. Фінансував цей інститут з перебоїв до 1848 р і зник безслідно. 1784 р в Петербурзі відкрито „Главне народное училище“. Цей педагогічний заклад був закритий у 1819 р.

Декретом царя Олександра II постановили питання про підготовку учителів.

1858 р. в „Журналі для виховання“ надрукована стаття Чуликова: „В необхідності утворення спеціальних шкіл для підготовки учителів, а в 1860 г. Учений Комітет

Факсиміле першої сторінки рукопису чистовика Аркадія Кириченка
«До історії Глухівського учительського інституту»

[О. О.] Чумикова¹⁵ «О необходимости учреждения СПЕЦИАЛЬНЫХ ШКОЛ для приготовления учителей, а в 1860 г. Ученый Комитет [А: с. 1]¹⁶ Головного Управления¹⁷ виробив проект відкриття при гімназіях підготовних курсів для вчителів. П'ять років цей проект перероблювався за вказівками російських і західно-європейських педагогів.

Нарешті, в 1866 р. утворено при 10-х повітових школах «Педагогические курсы». Але ці курси не дали позитивних наслідків, бо тодішній міністр народної освіти граф Д. А. ТОЛСТОЙ¹⁸ (він же і прокурор св. синоду¹⁹) був проти організації цих закладів і в журналі «Министерства Народного Просвещения»²⁰ офіційно заявив, що «турбота про підготовку вчителів для народних шкіл не може бути признана головною для МНО бо піклування про вчителів початкових народних шкіл надано відомству нашого православного духовенства.

Проте, 1869 р. був вироблений новий проект, який, після трьохлітньої волокити, все ж таки був затверджений 1872 р. під [А: с. 2] титулом «Положение о городских училищах и учительских институтах». Боротьба велася за перетворення колишніх повітових шкіл (за статутом 1828 р.) в міські школи (за положенням 1872 р.).

Утворювані за зразком пруських шкіл міські школи вимагали нових, методично підготованих учителів. За проектом, новий учитель повинен бути:

а) поперше, морально вихованою людиною. [Б: с. 1]²¹

б) по-друге, з досить широкою загальною і педагогічною освітою, щоб викладати в школі з шестирічним курсом навчання.

Перші учительські інститути відкрито: в Петербурзі і в Москва (1873 р.), Білгороді, Глухові, Казані, Оренбурзі і Феодосії (1874 р.) – всього 7 інститутів²².

¹⁵ **Чуміков Олександр Олександрович** (1819 - 1902) – російський педагог та письменник.

¹⁶ Тут і далі А – це означає нумерація сторінок у рукописі А. В. Кириченка (Варіант № 2).

¹⁷ Учений комітет головного управління училищ при Міністерстві народної освіти – підрозділ, який займався цензуруванням науково-методичної та навчальної літератури.

¹⁸ **Толстой Дмитро Олексійович** (1823 – 1889) – обер-прокурор Святійшого правлячого синоду (1865 – 1880), міністр народної освіти (1866 – 1880), міністр внутрішніх справ та шеф жандармів Російської імперії (1882 – 1889).

¹⁹ Святійший правлячий синод – вищий орган церковно-державного управління Російською церквою в 1721 – 1917 рр.

²⁰ «Журнал Министерства народного просвещения» – офіційне періодичне видання Міністерства народної освіти Російської імперії (1834 – 1917).

²¹ Тут і далі вказано номер аркушу машинопису.

I. Заснування Глухівського інституту

1873 р. відвідав м. Глухів міністр народної освіти граф Д. [О.] Толстой, який особисто вишукував для інститутів найбільш спокійних «благонадійних» містечок, щоб забезпечити [А: с. 3] вихованців цих учбових закладів від впливу всяких «тлетворних» ідей.

Глухів на той час дійсно являв із себе найвідсталішу глушину: міністрові найбільш припало до вподоби, що в місті не тільки не було бібліотеки, а навіть не було й книжкової крамниці. Не було в місті путящого столяра, отже, меблі довелося завозити аж з Києва. Найближча станція залізниці (Путивель)²³ була на відстані 63 версти. Пан міністр вирішив тут бути «огнищу педагогічної освіти».

З переговорів в міськими діячами виявилось, що в Глухові є нікому не потрібний недобудований будинок купця [Н. А.] ТЕРЕЩЕНКА²⁴ і що цю будову можна відвести під Інститут. Пан міністр погодився «добудувати» цю озію на державні кошти і «присосувати» до потреб учбового закладу. Сучасний вигляд північного фасаду будинку інституту свідчить про безглуздість тодішнього архітектора²⁵, а також і про піклування [А: с. 4] графа-міністра освіти за нову педагогічну установу: потрібна площа була забезпечена.

II. Перший рік існування інституту

21-го вересня²⁶ 1874 р. відбулося офіційне відкриття Глухівського Учительського інституту. Учбові заняття розпочалися 7-го жовтня²⁷ в найманому приміщенні. Восени 1875 р. власний будинок був так-сяк пристосований під класи і бібліотеку, а остаточно закінчено добудування на

²² Помилка. Московський учительський інститут був відкритий 1872, Санкт-Петербурзький учительський інститут – 1872, Тифліський Олександрівський учительський інститут – 1872, Глухівський учительський інститут – 1874, Феодосійський учительський інститут – 1874, Віленський учительський інститут – 1875, Белгородський учительський інститут – 1876, Казанський учительський інститут – 1876, Оренбурзький учительський інститут – 1878.

²³ Путивль – місто Конотопського району Сумської області.

²⁴ **Терещенко Микола (Нікола) Артемійович** (1819 – 1903) – підприємець, землевласник, громадський діяч, добротинець, колекціонер творів мистецтва.

²⁵ Словосполучення «тодішнього архітектора» дописано в рукописі рукою автора; **Гросс Георг Федорович** (1824 – 1877) – архітектор, академік Імператорської академії мистецтв.

²⁶ За новим стилем це 3 жовтня 1874 року.

²⁷ За новим стилем це 19 жовтня 1874 року.

початок 1876 – 77 учбового року. Але це приміщення забезпечувало тільки інститут, а зразкова школа при інституті і [Б: с. 2] майстерня ручної праці протягом 30-ти років тинялася по найманих будинках, іноді навіть на 4-х різних вулицях. Лише в 1906 р., коли був закритий гуртожиток, і вихованці інституту були всі переведені на стипендіальне довольтво і стали жити на приватних квартирах, зразкова школа і майстерня помістилася в одному інститутському будинку. [А: с. 5]

Перша педрада відбулася 30-го вересня²⁸ 1874 р. в присутності директора А. В. БІЛЯВСЬКОГО²⁹, викладача М. І. ДЕМКОВА³⁰ і заочучителя³¹, - всього 3 особи. Обговорювали наслідки прийомних іспитів і правила для вихованців інституту, бо з центру ніяких інструкцій і програми не було.

Прийнято було 20 осіб рівного віку (16 – 26 років), з різноманітною підготовкою: 6 гімназистів V-VI класів, 2 вихованці дух. семінарії, 4 з учительської семінарії, інші з повітових шкіл або з «домашньою підготовкою», тобто, з досить темним минулим. З таким контингентом, при відсутності програми, важко було вести учбову і виховну роботу.

Тільки надзвичайна енергія і настирливість 1-го директора інституту Олександра Васильовича БІЛЯВСЬКОГО, вихованця і особистого друга К. Д. УШИНСЬКОГО³², виключний педагогічний такт і щира відданість педагогічній справі, дали можливість подолати всі перешкоди, [А: с. 6] вивести інститут із тупика і поставити його на рівень кращих учительських інститутів. 20 років свого життя віддав О. В. БІЛЯВСЬКИЙ Глухівському інституту, і не даром вихованці звали його «наш дід». Щоб хоч трохи уявити собі, яка напружена була атмосфера за перші роки існування інституту, досить зазначити, що з 1874 р. до 1878 р. змінилось п'ять викладачів російської мови, 4 викладачі математики, три – історії, 3 – географії, 3 – заочучители³³.

²⁸ За новим стилем це 12 жовтня 1874 року.

²⁹ **Белявський Олександр Васильович** (1832 – 1901) – директор Глухівського учительського інституту (26 липня 1874 – 1 вересня 1893).

³⁰ Помилка. На педагогічній нараді був присутній викладач природознавства **Володимир Іванович Тимофєв** (31 серпня 1874 – вересень 1885).

³¹ **Чернявський Симеон Кіндратович** – заочучитель Глухівського учительського інституту (1874 – 1875).

³² **Ушинський Костянтин Дмитрович** (1823 або 1824 – 1871) – педагог, основоположник наукової педагогіки, громадський діяч.

³³ Упродовж 1874 – 1878 в Глухівському учительському інституті російську мову викладали: Дубицький, І. О. Житецький, Казмінський та Лисневич; історію та географію: Козубський, І. П. Матченко, М. І. Пілянкевич, Є. П. Діаконенко;

Коли це цього додати строкатий склад вступників до інституту, якими була значна частина увільнених із різних учбових закладів, то яскраво стане питання, як важко було підтримувати будь-яку дисципліну, як важко було налагодити нормальні відносини³⁴ [Б: с. 3] між вихованцями і викладачами. Досить нагадати, що відомий педагог і учений [П. П.] Житецький³⁵, (потім професор), повинен був залишити Глухівський учительський інститут [А: с. 7], бо потрапив до категорії «нелюбимых учителей»³⁶.

III. Унормування роботи ін[ститут]ту³⁷

Перші два роки існування інституту, коли він, не маючи ніяких директив із центру, варився у власному соку, сприяли виникненню і розвитку «вольниці інститутської». Коли ж на третьому році М. Н. О. видало програми, учбові плани і інструкцію про порядок управління учительськими інститутами, то конфлікти і порушення дисципліни зросли до загрожуючого ступеня, і коли не дійшло до явної катастрофи, то тільки завдяки мудрості, такту і добродушності директора [О. В.] БЛЯВСЬКОГО. 1881 рік треба вважати за кінець «героїчного періоду» історії Глухівського уч[ительського] інституту³⁸. Почалась продуктивна напружена педагогічна робота, що вивела Глухівський Учительський інститут на рівень кращих педагогічних закладів колишньої Росії.

В протоколах педради за 1881 рік відмі- [А: с. 8] чається, що все «паребродило, отстоялось и прояснилось», «преподаватели прочно стали уживаться на месте», прагнули через інститут потрапити до університету. Невдахи - гімназисти та семінаристи, що каламутили життя інституту, пройшли мимо нього. В інститут, за конкурсними іспитами, стали приймати випускників учительських семінарій, осіб достатньо дисциплінованих в розумовому і моральному відношенні.

математику: В. І. Тимофеев, Оліферов-Мануйлович; Закон Божий: С. К. Чернявський, І. А. Платонов.

³⁴ У машинодруці вказано, як «взаємовідноини».

³⁵ Помилка. У Глухівському інституті працював двоюрідний брат відомого педагога, літературознавця Павла Гнатовича Житецького – **Іродіон Олексійович Житецький**.

³⁶ І. О. Житецький був змушений залишити заклад освіти за рішенням керівництва Київського навчального округу. І. О. Житецький та його колега С. Ф. Діяконенко 1877 року були звільнені у зв'язку з підозрою в належності до українофільського руху.

³⁷ У рукописному варіанті А. В. Кириченка зазначено «Унормування роботи ін-ту».

³⁸ Саме «уч. Інституту» у обидвох варіантах.

Звіт за 1885 рік відмічає, що завдяки гарним методам викладання пощастило встановити цілком нормальні взаємини між вихованцями і вихователями. В 1887-му році настала можливість говорити про «дух» установи. Один з прибулих нових викладачів у дописі в ж. «Русская шк[ола]»³⁹, висловлювались так: «Когда я поступила⁴⁰ в Глуховский Институт то был приятно поражен порядками в этом заведении, как с внутренней так и [А: с. 9] с внешней стороны». Досягнення успішності звіт пояснює тим, що викладачі, крім загальних зборів, переводили приватні неофіційні ділові розмови [Б: с. 4] з вихованцями інституту про уроки, методи, поведінку, про суперечності в педагогічній практиці і т. і. Звіт відмічає, що «тут обнаруживается не только добросовестная деятельность и выполнение долга работников Института, но и дух заведения, живое участие к делу, понимание важности его и любовь к педагогической деятельности».

Завдяки тому, що вихованців в інституті було мало (60-70 ч.) і жили вони в інтернаті, була цілковита можливість вивчити і знати кожного, слідкувати за його розвитком, сприяти йому і допомагати при відставанні тощо.

Щодо методів викладання, то у звіті зазначено таке: в деяких випадках, особливо в гуманітарних предметах, половина уроку виявляється викладачем, [А: с. 10] а решта часу відводиться на доповнення та ілюстрацію (освітлення) учнем на підставі прочитаної літератури, з обов'язковим зачитуванням контексту (цитат). Так відбулася в житті постанова Округового «начальства» про обов'язкове причитування кожним вихованцем Інституту по дві наукові книги або статі за кожне півріччя, з кожного предмету, під керівництвом учителя (1884 р.). Глухівський уч[ительський] інститут попередив це міроприємство на 3 роки, бо ще 15 жовтня 1881 р. педрада ухвалила вимагати від вихованців «кроме усвоения уроков, каждый ученик должен читать научно-популярные книги и статьи на изучаемую тему».

У звіті за 1887 рік значиться важлива постанова педради про скасування білетної системи екзаменів. Мотивувалося це так: в оцінці знань і підготовці майбутнього учителя не можна обмежуватися викладом⁴¹ виученого [А: с. 11] в класі і відповіддю з білета; потрібно давати питання, відповідь на які свідчила б про глибоке розуміння теми білета і уміння

³⁹ «Русская школа» – педагогічний журнал в Російській імперії (1890 – 1917), який був започаткований Я. Г. Гуревичем.

⁴⁰ У рукописі закреслено букву «а», в слові «поступила». У машинописі ця буква відсутня.

⁴¹ У рукописі зазначено: викладеного, потім «еного» закреслено і зверху виправлено на «ам», тобто замість «викладеного» читати «викладам».

самостійно розв'язати певні проблеми, задачі тощо. Тому запитання ставляться не одному, а декільком учням.

Тут уже являються не лише знання, а також здібності і розвиток учнів, і тому кращі з них можуть «выдвинуться из общей среды». Такі екзамени були цікаві, потребували менше часу, не втомляли учнів, хоч усі вони сиділи до кінця екзамену, бажаючи вислухати всі узагальнюючі висловлення товаришів. Але ці екзамени через деякий час були скасовані, бо викладачам стало важно готувати додаткові запитання, особливо ті, що виникали в процесі самого екзамену за програмою.

IV. Перший директор

Олександр Васильович БЛЯВСЬКИЙ, по за- [А: с. 12] кінченні Вищого Педагогічного інституту⁴² 1858 р., працював деякий час під керівництвом К. Д. Ушинського в Гатчинському Сирітському інституті⁴³, а потім на Поділлі⁴⁴. 1874 р. він був призначений на посаду директора Глухівського учительського інституту. Протягом майже 20-х років А. В. втілював ідеї [К. Д.] УШИНСЬКОГО в життя і роботу інституту, створив, так би мовити, культ Ушинського в інституті. Безоглядна відданість педагогічній справі, щира батьківська любов до вихованців, незламна віра в велике значення науки і культури, зокрема, педагогіки – ось що характеризувало діяльність [О. В.] Білявського, виховувало майбутніх педагогів. Довго вони пам'ятали лозунги свого дорогого, улюбленого «діда» - «нема таких слів, щоб достатньо вихвалити⁴⁵ і нема таких грошей, щоб у достатній мірі оплатити діяльність народного вчителя». 1-го вересня 1894 року⁴⁶ А. В. БЛЯВСЬКИЙ пішов у відставку на пенсію [А: с. 13].

⁴² Головний педагогічний інститут – вищий педагогічний заклад закритого типу в Санкт-Петербурзі, який функціонував у 1828 – 1859 роках.

⁴³ Гатчинський Сирітський інститут (1838 – 1917) – спеціалізований навчальний заклад, в якому навчалися тільки діти-сироти з дворянської родин.

⁴⁴ Перед призначенням в Глухів займав посаду інспектора народних училищ (Кам'янець-Подільський, Подільська губернія).

⁴⁵ У рукописі А. В. Кириченка пізніше кульковою ручкою виправлено невідомим редактором слово «вихвалити» на «возвеличити».

⁴⁶ 1 вересня 1893 р.

V. Події 1905-го року

Ці події в документах (протоколах педради, актах обслідування округових інспекторів [А. А.] ПОПОВА І [М. Ф.] БАЗАРЕВИЧА⁴⁷, в петиції вихованці) відбиті однобоко, без вказівок на будьякі зрушення в ідеології вихованців або викладачів, вплив революційних заворушень, наявність нелегальної літератури тощо. Тому подати більш-менш обґрунтовану картину подій 1905 – 6 р.р. нема можливості. Обмежимось сухим переліком даних, що збереглися були в архіві інституту до 1924 р.

Другий директор інституту. Іван Семенович АНДРІЄВСЬКИЙ⁴⁸, співробітник і наслідувач традицій [О. В.] Білявського, продовжував вести інститут (протягом 10-ти років) в дусі і напрямку, встановленому [О. В.] БІЛЯВСЬКИМ.

Приїзд третього директора Е. А. МИЛОВСЬКОГО⁴⁹ збігся з початком заворушень в 1905 р. Спочатку пан [П. О.] Миловський виявив себе [А: с. 14] дворушником, і «масам» догодити⁵⁰. Коли ж заворушення набрали характеру серйозних подій, то він став удавати себе хворим, заховався у власній квартирі, а розхльобувати «заварену кашу» доручив молодому викладачеві Д. В. ХОМЕНКОВІ⁵¹.

Розгортання подій у протоколах відбито так: з травня м[іся]ця 1905 р. вихованці перестали ходити на ранішню і вечірню молитву і відвідувати службу в домовій інститутській церкві. 1-го вересня 1905 р. вихованці подали новому директорові пану [П. О.] МИЛОВСЬКОМУ петицію, в якій нарікали на «бесцеремонное выспрашивание воспитанников перед классом, как в сельской школе»... на «медали, которыми награждают при окончании курса» ; ремствували з приводу режиму дня в гуртожитку, який «обезличивает

⁴⁷ **Базаревич Михайло Федорович** (1864 - ?) – педагог. Після 1896 року – викладач математики та фізики в 2-й Київській гімназії, інспектор Київського навчального округу (на 1905 р.), помічник попечителя Віленського навчального округу.

⁴⁸ **Андрієвський Іван Семенович** – викладач історії та географії (1 липня 1880 – 3 червня 1894), директор (3 червня 1894 – 4 серпня 1905) Глухівського учительського інституту.

⁴⁹ Помилка. Необхідно - «П. А». **Миловський Павло Олександрович** – директор Глухівського учительського інституту (4 серпня 1905 – 19 серпня 1909).

⁵⁰ У машинописі зазначено як: «...дворушником-примиренцем: і «закону» додержувати, і «масам» догодити».

⁵¹ **Хоменко Дмитро Володимирович** (? – 17 липня 1941) – викладач російської мови в Глухівському учительському інституті (1902 – 10 червня 1906). Його донька, **Валентина Дмитрівна Хоменко** (1909 – 1979) викладала співи в Глухівському педагогічному інституті (1957 – 1966).

молодые силы, убивает проявление всякой самостоятельности»; вимагали скасування [А: с. 15] балов, урочний метод замінити репетиціями, скасувати переводні екзамени; надати їм право самим улаштувати режим свого життя поза урочними годинами, а за провини віддавати на товариський суд. Особливо вихованці обурювались на економа Миргородського, який «заслужив их общую глубокою несимпатию» і якого вимагали замінити «таким, который делал бы все сообразно с их потребностями, под их контролем».

Новий директор відповів, що він «готов» піти назустріч бажанням вихованців, але в межах законності і порядку. 20-го вересня 1905 р., напередодні храмового інститутського свята, відбулася сходка вихованців, на які ухвалено вимагати увільнення економа, а 22-го вересня на квартиру директора прийшла група вихованців з такою ж вимогою, бо економ не одвіз до бані [А: с. 16] чистої білизни, і вони привили додому тільки в самих піджаках. Директор делегатів цих не прийняв; зібралась сходка, яка вимагала, щоб він прийшов для «обьяснения». «Сходка була бурна» пели: «Дубинушку» і «Гей, не дивуйте, добрі люди, що на Україні повстало». Директор на сходку не пішов.

23-го вересня розпочався страйк, уроки не відбулися. Увечері того ж дня на засідання педради прибули представники страйкарів, що заявили таке: «Воспитанники, впервых, гневаются на директора, который во вступительной речи (по приезде в Глухов) предлагал им без стеснения выражать свои нужды, но не принял их, когда они явились поговоришь с ним о бане ; во-вторых, «долой економа!». Педрада об'явила, що невідвідування уроків незаконне, не має поважних причин, і запропонувала учням приступити [А: с. 17] до учбових занять. Але 24-го заняття не відбулися, а 25-го, у неділю, до церкви ніхто з них не прийшов. Директор «заболел»⁵². Педрада, під керівництвом в. о. директора Д. В. ХОМЕНКА, ухвалила увільнити всіх вихованців з інституту і повернути їм документи.

27-го вересня 1905 р. прибув з КИСВА округовий інспектор А. А. ПОПОВ для переведення слідства, зокрема для перевірки обвинувачення економа Миргородського. Допит всіх співробітників інституту, а також поставщиків⁵³ не дав жодного факту для обвинувачення Миргородського в злочинних діях. Лише ствердилися заяви вихованців про різкий тон економа в розмовах з ними. Подана на ім'я округового інспектора

⁵² Саме так зазначено в рукописі: в лапках та підкреслено.

⁵³ Поставщиків – тобто, студентів, що страйкували.

нова петиція про увільнення економа була відхилена як безпідставна. Учні, користуючись всіма вигодами життя в інституті за рахунок державних [А: с. 18] коштів, заявили, що вони не підуть на уроки, доки не прийде з Києва розпорядження про увільнення економа.

3-го жовтня 1905 р. педрада ухвалила закрити інститут, відібрати від учнів підписку про негайний виїзд із Глухова. 8-го жовтня прибув до Глухова округовий інспектор М. О. БАЗАРЕВИЧ. 5 днів тривало слідство, допитували всіх співробітників інституту, поставщиків, ремісників і чорноробів, що мали стосунки з економом МИРГОРОДСЬКИМ, але обвинувачення його в злочинах не підтвердилося і постанову попереднього засідання педради про відхилення петиції учнів ухвалено «оставить в силе».

Тим часом, до педради «посыпались прошения о переводе воспитанников в другие институты: Феодосийский, Московский и Петербургский». Педрада задоволила⁵⁴ прохання, прийнявши на себе клопотання з названими інститутами. [А: с. 19] Замість вибулих прийнято кандидатів, які під час приймальних іспитів не ввійшли в конкурс.

VI. 17-те жовтня 1905 р.

Розпочався 1905-6 учб[овий] рік, заняття поволі налагоджува- [Б: с. 8] лись. Приспіло 17-те жовтня 1905 року в безладдям в місцевих учбових закладах, з аграрним і робочим рухом, що особливо виявилися на чернігівщині. 27-го жовтня вихованці інституту подали заяву, що вони «в виду крѣйне нервного состояния не могут посещать уроков. Они испытывают большую тревогу вследствие погромов в уезде, случаев нападения в городе на учащихся, недовольства ЧЕРНИ⁵⁵ воспитанниками института, угрожавшей разгромить институт; скопления в городе народа по случаю призыва новобранцев, слухов о появлении приезжих лиц, бросивших работу на промышленных предприятиях». [А: с. 20]

Прохачі вимагали відпустки, заявляючи, що вони й самовільно вийдуть, в разі не дадуть їм відпустки. Рада дала відпустки до особистого кожного повідомлення.

Але уже 11-го листопада т. в. о. директора законоучитель [А. І.]МИЛОВИДОВ⁵⁶ заявив педраді, що 28 вихованців інституту

⁵⁴ Слово «задоволила» рукою автора було виправлена на «задовольнила», надписавши над цим словом ще «ьн».

⁵⁵ У рукописі А. В. Кириченка це слово підкреслено.

⁵⁶ **Миловидов Антоній Іоаннович** (1868 або 1870 р. н.) – викладач Закону Божого в Глухівському учительському інституті (15 листопада 1896 р. – 20 серпня 1909 р.).

збираються разом в сторонніми особами в приміщенні інституту на сходки и настирливо просять про відкриття занять. Педрада ухвалила: ЗАКРИТИ ВСІ ДВЕРІ⁵⁷ інституту для зборів і не починати занять до розпорядження округового начальства. Але 15-го листопада рада визнала за можливе відновити заняття в інституті з 22-го листопада. Дехто з учнів прийшли, а інші подали медичні довідки про хворобу. Заняття сяк-так почалися. А тим часом 28-го листопада надійшло за № 23044 розпорядження Міністра Народної Освіти тимчасово закрити [А: с. 21] інститут. Інститут послав до Київської Учбової Округи делегатом уч[ителя] С. М. СОЛОШЕНКА⁵⁸ з заявою, що заняття в інституті набирають нормального характеру і тому закриття ін[ститу]ту⁵⁹ на цей час треба визнати недоцільним. Округа дала згоду, і інститут не був закритий.

Проте, 2-ге півріччя 1905 р. було викреслене з навчального життя: сталася така постанова педради: «В виду того, что учебные занятия в обеих четвертях шли крайне нерегулярно, с значительным перерывом их в продолжение более 2-х месяцев и в виду неявки из отпуска некоторых воспитанников до сего времени, а также принимая во внимание, что в причинах нерегулярности учебных занятий и перерыва их виновны одинаково все воспитанники, - отметок за 2-ю четверть не выставляют, также как и за первую» (засед. 17-го декабря 1905 г.). [А: с. 22; Б: с. 9]

VII. 1906-й рік.

8-го січня 1906 р. на екстремному засіданні ради було заявлено, що два вихованці інституту (Володимир МАРУНЯК II к. і Костянтин БЄЛЯЄВ III к.) заарештовані і посаджені у Глухівську тюрму за агітацію серед селян с. Микитівки⁶⁰, куди вони відправились самовільно. Виявилось, що з часу вересневих і жовтневих заколотів вихованці не додержують правил: ідуть без дозволу з інтернату коли і куди кому схочеться, являючись акуратно лише на сніданок, обід і вечерю. Дежурства вчителів у інституті стали тільки формальним маскуванням безумовно нестерпного розкладу учбової установи. А тому, на підставі вищенаведеної постанови Куратора Київської Округи з 28-го листопада 1905 р. за № 23044⁶¹, педрада ухвалила ЗАКРИТИ

⁵⁷ Виділено високим шрифтом у машинописі.

⁵⁸ У рукописі вказано прізвище Солошенка, а в машинописі – Солощенко; **Солощенко Сергій Моїсейович** (1863 – 1943) – викладач гімнастики та ручної праці в Глухівському учительському інституті (1890 – червень 1906 р.).

⁵⁹ Саме так зазначено в оригіналі рукопису.

⁶⁰ с. Микитівка – населений пункт Шосткинського району Сумської області.

⁶¹ «за № 23044» у машинописі пропущено.

ІНСТИТУТ до кінця учбового року, повернути документи на руки вихованцям, надавши випускникам 3-го к. [А: с. 23] право складати іспити на звання учителя міська школи, а учням I і II кл. після канікулів у серпні місяці - складати іспити до вищих класів. Вихованці другого дня подали колективну заяву⁶², підписану трьома уповноваженими, про те, щоб Рада не закривала інституту, а, навпаки, допомогла їм в бажанні продовжувати навчання. Куратор Округи розглянувши ухвалу педради і заяву вихованців, не вбачав підстав для закриття інституту (пропозиція з 16 січня 1906 р. за № 899) і визнав за необхідне, щоб в разі порушення порядку вихованцями притягати до відповідальності тільки винуватих. Через те, що заколоти в інституті виникали на економічному ґрунті, що педрада витрачала багато енергії і часу на розв'язання цих справ, було вирішено скасувати інтернат [А: с. 24] при інституті. В серпні 1906 р. цей інтернат перестав існувати.

VIII. Наслідки 1905-6 учбового року.

Друге півріччя учбового року характеризується такою постановою педради (3-го березня 1906 року): «в виду того, что учебное дело шло НЕНОРМАЛЬНО⁶³, преподаватели не имеют возможности проверить знания воспитанников, -ходатайствовать перед Г. Попечителем Округа о разрешении ограничиться выставлением только годовых отметок. [Б: с. 10]. Проте, всі випускники, в кількості 23 ч., склали іспити, всі 2-го к. перейшли до 3-го, а з 1-го на 2-й к. тільки одному учню відклали екзамен на серпень через хворобу, і один залишений на другий рік. При оцінці поведінки випускників більшість голосували за бал 4, а меншість (законучитель о. [А. І.] Миловидов і уч. [Д. В.] Хоменко) – за бал 5. Куратор округи повідомив (з 20/VI - 1906 р. за № 11656), що він [А: с. 25] затверджує постанову педради про зниження всім випускникам оцінки за поведінку на один бал, тобто до 4 х.

Так, порівнюючи гаразд для учнів, закінчився бурхливий 1905 – 6-й учб. рік. Не так легко вийшов інститут із становища щодо викладачів. Протягом канікулів покинули інститут – «перевелись, хто куда мог» викладач фізики, природознавства, математики, російської мови, історії, географії і ручної праці⁶⁴.

⁶² У машинописі зазначено – «заявку».

⁶³ У рукописі це слово ті інші підкреслено, а в машинописі – виділено високим шрифтом.

⁶⁴ Викладач природознавства **Володимир Володимирович Лукашевич** перейшов в Проскурівське реальне училище (серпень 1906), викладач російської мови

ІХ. Наслідки закриття гуртожитка.

З перших же днів вільного від незручних правил гуртожитка життя на приватних квартирах почалися «горькие жалобы на бедствия и лишения»⁶⁵. 1-го вересня 1906 р. заслухана словесна заява, а 7-го жовтня т / р. писемне прохання порушити клопотання про відпуск додаткової суми на стипендії, бо [А: с. 26] вихованці «испытывают затруднения в содержании себя на 15 руб. стипендии в месяц», якої вистачає тільки на квартиру в харчами, найману у бідніших міщан в околицях міста, де не було жодних вигод для життя і учбових занять. На інші потреби, взуття, одержу, білизну, книжки, писемні принадлежності, баню, миття білизни і інші дрібні видатки не залишається нічого. (Все це раніше давав вихованцям інститут). Підняте клопотання про збільшення розміру стипендії міністр відхилив. 7-го жовтня 1907 року педрада відхилили неодноразові клопотання вихованців, що «убедительно просили возвратить им интернат».

28-го жовтня 1906 р. подана така заява учнів: «С закрытием интерната мы лишились НЕКОТОРЫХ УСЛОВИЙ, СПОСОБСТВОВАЩИХ⁶⁶ успешному ходу занятий: пользование во всякое время энциклопедии [А: с. 27] ческим словарем, физическим кабинетом, учебными пососками, совместной разработки неко- [Б: с. 11] торых вопросов». Вони просили дозволити відвідувати інститут у позакласні години для читання з питань академічного характеру і рефератів. Також просили дозволити читати у ці години періодичну літературу, бо є потреба «в знакомстве с текущими событиями и явлениями в области науки и общественной жизни». На диво, викладачі не пішли назустріч розумному бажанню вихованців своїх і застосували «всю силу своей диалектики, чтобы отклонить просьбу воспитанников». Між іншим, домовились до виразу, що «не располагают свободным временем для ведения дежурств», подібно тому як вони повинні були «дежурить при существовании интерната» (безплатно, згідно з § 29-м Положення 31-го мая 1872 г.). [А: с. 28] Ця постанова педради була затверджена Куратором Київської Учбової Округи.

Дмитро Володимирович Хоменко – в Хорольську жіночу гімназію (червень 1906), викладач ручної праці та гімнастики **Сергій Моїсейович Солошенко** був призначений інспектором народних училищ Мелітопольського району Одеського навчального округу (червень 1906), викладач історії та географії **Віталій Васильович Мотохін** – до Новозибківського реального училища (1 серпня 1906)

⁶⁵ У рукописі це словосполучення підкреслено лінією. Також спочатку фраза мала вигляд: «горькие бедствия и лишения», а потім рукою автора було зверху дописано: «жалобы на».

⁶⁶ Виділено це словосполучення високим шрифтом лише в машинописі.

Х. Ліквідація «освободительного движения»

Циркуляр М. Н. П. з 25 листопада 1905 р. за № 25505 (заслухано на засіданні інституту 13 січня 1907 р.), під загрозою кари за безчинність влади запропоновано «не допускать ни под каким видом внесения в жизнь школы таких явлений, как ученические организации со старостами, делегатами и т. п., с притязаниями организации власти учеников над учениками или предъявления тех или иных требований к администрации школы». Але події йшли своєю чергою. 20-го лютого 1907 р., в день відкриття 2-ої Державної Думи, значна частина вихованців інституту і учнів зразкової школи, за проводом вихованця III к. [О.] КАРМАНОВА⁶⁷ і [К. П.] ЗЛЕНКО⁶⁸ і II к. [М. О.] КАРПОВА⁶⁹ і [І. Я.] СУХОРЕБРОГО⁷⁰ [А: с. 29] пішли до міської школи ім. [Ф. А.] ТЕРЕЩЕНКА⁷¹ і жіночої гімназії з пропозицією припинити заняття і улаштувати громадянське свято. Інспектор міської школи⁷² і начальниця ж. гімназії⁷³ «выпробавили молодых граждан». Натовп попрямував до чоловічої гімназії, де делегації з 20-х вихованців не пощастило навіть побачити начальника закладу⁷⁴. Хтось запропонував бити вікна в гімназії, хтось - пройти вулицею з співами, хтось пропонував виголошувати промови на злобу дня». Але все це провалилося, бо між при- [Б: с. 13] сутніх не знайшлося ні співаків, ані ораторів.

Вранці того ж дня до директора Миловського прийшли два викладачі [В. А.] МОХОВ⁷⁵ і [М. М.] РЕЗВИН⁷⁶ і заявили, що вихованці інституту

⁶⁷ Карманов Олександр був відрхований з Глухівського учительського інституту (18 березня '1907 р.).

⁶⁸ Зленко Костянтин Прохорович (псевдонім – Кость Шкода, Кость Гай-Шкода; 1888 – після 1965) – випускник Глухівського учительського інституту (1907), український письменник.

⁶⁹ Карпов Микола Олександрович (1886 – після 1967) – випускник Глухівського учительського інституту (1908).

⁷⁰ Сухоребрій Іван Якович (1883 – 1954) – випускник Глухівського учительського інституту (1908); Заслужений вчитель УРСР, нагороджений орденом Леніна.

⁷¹ Глухівське 3-х класне міське училище ім. Ф. А. Терещенка.

⁷² Кирилов Віктор Олександрович – учитель-інспектор Глухівського 3-х класного міського училища ім. Ф. А. Терещенка (1892 - 1909).

⁷³ Бріген фон дер Софія Михайлівна (1870 р. н.) – начальниця Глухівської жіночої гімназії (1898 - 1917).

⁷⁴ Лазаренко Михайло Федорович – директор Глухівської чоловічої гімназії (1875 – 1907).

⁷⁵ Мохов Василь Андрійович (1859 – 1951) – викладач малювання в Глухівському учительському інституті (15 листопада 1897 – червень 1924).

бажають святкувати відкриття Державної Думи припиненням занять. Директор доручив викладачам [А: с. 30] пояснити вихованцям, що звільнення учнів від занять провадиться Міністром Нар. Освіти, від якого не було жодних розпоряджень щодо 20-го лютого, а тому директор просить ні в якому разі не припинять занять в інституті. Ніхто з викладачів після цього не сповістив директора, що на уроках значна частина учнів відсутня, і він був певний, що «все обстоит благополучно». Об 11-й годині директор «пожаловал» (несподівано для учнів) на його урок у II к. Передбачався від'їзд директора того ж дня ДО ПЕТЕРБУРГА, але «не успел собраться». В аудиторії було лише 6-7 слухачів, а інші 12-13 були відсутні. 3/4 години директор вів розмову про подорож своєю до ПЕТЕРБУРГА на параді в питаннях побуту учительських інститутів. Після дзвоника директор розмовляв з іншими учнями, і йому здавалося, до вони «в самом обычном настроении». А тим часом, 3-й урок історії [А: с. 31] в I к. не відбувся, бо в аудиторії було 7-8 ч., а в коридорі бродила юрба, що заважала займатися.

Не дивно, но п. [П. О.] Миловський був вражений, коли узнав увечері того дня від директора гімназії про заворушення в інституті. Все ж таки другого дня він поїхав до Петербурга. 17-го березня 1907 р. прибув до Глухова окр. інспектор М. [Ф.] БАЗАРЕВИЧ. На засіданні педради виявилось, що ухвала відзначити день відкриття 2-ої Державної думи припиненням занять прийнята була 35-ма виховниками інституту (з 75-х) ще напередодні, 19-го лютого на сходці в інститутській курилці під час великої перерви, з участю декількох учнів старшого класу зразкової школи. На сходці було зачитана якась стаття, що викликала жвавий обмін думок.

Виявилось, по дежурства викладачів в інституті після закриття інтернату [А: с. 32] не було. Ні один з них не міг точно сказати, скільки учнів було на уроках 20-го лютого. Дехто з них зовсім уроків не давали, інші (напр. о. законоучитель) провели години в розмові «на злобу дня». [Б: с. 13] Журналів про відвідування і успіхи учнів в інституті не вели з заснування інституту. Вихованці інст. [О.] КАРМАНОВ і [К. П.] ЗЛЕНКО в розмові на педраді з округовим інспектором поводили себе задириливо, відмовились назвати, хто з товаришів були з ними; висловили здивування, чому допитують лише їх двох, а не цілий клас. На питання, чи почувають вони жаль за свій вчинок, [О.] КАРМАНОВ відповів, що він висловлює жаль з приводу того, що у святкуванні 20-го лютого не було проявлено єдності всіма вихованцями інституту. Коли було поставлено питання про покарання цих

⁷⁶ **Резвін Микола Михайлович** – викладач математики Глухівського учительського інституту (1 серпня 1906 – 1 серпня 1909).

вихованців інституту, які були «винувниками роздражения всего Глуховского [А: с. 33] общества против института», то деякі члени ради висловлювали думку, як би суворе покарання винуватців не призвело до гірших наслідків. Округовий інспектор, очевидно роздратований, покинув засідання педради і звернувся до всіх з порадою, що міра покарання повинна бути «справедливой, целесообразной и основанной на фактах, при чем Совету следует руководствоваться главным образом соображениями о том, что из института должны выходить в учителя только такие лица, которые сознают необходимость порядка в учебных заведениях и уважать его».

[О.] КАРМАНОВ був увільнений з інституту, [К. П.] ЗЛЕНКО і [І. Я.] СУХОРЕБРІЙ назавжди позбавлені стипендії і поведінка їх відзначена балом «три», А [М. О.] КАРПОВ позбавлений стипендії на один місяць і поведінка йому теж визначена балом «три». Здавалось, що [А: с. 34] на цьому повинно було закінчитись уже, і життя інституту піде заспокоєним річищем. Але далші події показали, що рано ще говорити «все благополучно».

Питання українізації.

13-го квітня 1908-го р. директор доповів педраді подане вихованцем [І. Я.] СУХОРЕБРИМ і громадянином ГЕРНЕНКОМ прохання, підписане 42-ма вихованцями - українцями. Ремствуючи з приводу антипедагогічної практики в народній школі, де викладання провадиться чужою дитині російською мовою, українці просять клопотатися перед Міністерством Нар. осв. введення в обов'язковий план інституту таких учбових дисцип- [Б: с. 33] лін: української мови («НЕ МАЛОРУССКОГО ЯЗЫКА, А УКРАИНСКОГО»⁷⁷), української літератури і історії, з викладанням українською новою, а коли це зза технічних міркувань неможливе, то тимчасово можна припустити викладання [А: с. 35] і російською мовою. Після підписів 42-х українців додано ще Р. S. такого змісту: «Ми вихованці інших національностей, вважаючи прохання товаришів за цілком справедливе, приєднуємось до них».

Одинадцять підписів.

«Устроив, по обычаю, всенощный совет преподаватели с истинным христианским долготерпением разбирали доводы петиционеров и пришли к постановлению, что приведенные в прошении мотивы изложены не

⁷⁷ Виділено високим шрифтом у машинописі.

достаточно убедительно, допускають много возражений, а потому прошение не может быть направлено в Министерство Народного Просвещения».

8-го грудня 1908 р. Директор і лікар інституту випадково викрили цілу багажну паку української літератури, яку вихованці розпаковували в курилці. Книжки були конфісковані. [А: с. 36]

20-го вересня на екстреному засіданні педради викладач Я. К. КУТИР⁷⁸ заявив, що в приміщенні 1-го к. зібралася сходка всіх вихованців для обговорення питання про зауваження директора вихованню III-го к. [Г. М.] ДРУЖИНІНУ⁷⁹ за самовільний вихід із церкви до закінчення служби. Вихованці мають намір не йти до церкви напередодні і в день храмового свята 20 - 21. IX, щоб виявити свій протест проти такого вчинка директора. Про намір вихованців знали учитель співів і законоучитель. Ухвалено негайно запросити на засідання вихованців III-го к., як ініціаторів ЦЕРКОВНОГО СТРАЙКУ, щоб вони відверто висловилися, чим саме незадоволені, і в разі, коли вони вкажуть, в чім директор провинився, як педагог і адміністратор і вчинок його неправильний, уразливий для них, то він охоче перепросить вибачення. На вимовляння директора і законоучителя вихованці не розказували, обмежились мовчанкою. [А: с. 37]

Попередивши, що педрада подивиться на відсутність «воспитанников» на церковній відправі, як на безумовно неприпустиму демонстрацію, яка матиме для них журні наслідки, директор відпустив їх.

Увечері на відправі і уранці на службі і молебні в церкві було тільки 7 вихованців (з 80-ох), і ті не брали участі в хорі. В одвертій розмові з одним викладачем вихованці виставили, як причину ЦЕРКОВНОГО СТРАЙКУ [Б: с. 15], пред'явлення до них дисциплінарних вимог, що сталися після ревізії [М. Ф.] БАЗАРЕВИЧА. Ці елементарні законні вимоги щодо відвідування уроків церковної служби, пристойного поведження себе в церкві - ІНСТИТУТЧИКИ ЗВАЛИ «ПОДТЯГИВАНІЕМ ИХ, КАК МАЛЬЧИКОВ»⁸⁰.

Протягом⁸¹ (з 22/IX - 1908 р.), написаний на 14 сторінках журналу, закінчується визнанням вчинка вихованців «не заслужуючим» жодної полегкості і, [А: с. 38] безумовно, неприпустимого в учбовому закладі, ухвалено: взяти до уваги цей вчинок при обговорюванні питання про

⁷⁸ **Кутир Яків Миколайович** (1880 р. н.) – викладач історії та географії в Глухівському учительському інституті (1 жовтня 1906 – 1911).

⁷⁹ **Дружинін Григорій Матвійович** – випускник Глухівського учительського інституту (1909).

⁸⁰ Виділено високим шрифтом у машинописі.

⁸¹ У машинописі зазначено: «Протокол».

поведінку за поточну чверть і при видаванні атестатів випускникам, а також при розподілі стипендій I-му курсу. Це засідання закінчилося о 3-й годині ночі, складала протокол секретар з директором більше 2-х місяців, а педрада заслухала й підписала лише 1-го грудня 1908 р. (в присутності округового інспектора А. [В]. ЛИПЕРОВСЬКОГО⁸²). Приставлено протокол куратора Київської Учбової Округи 3-го березня 1909 р. після скарги вихованців I к. на ім'я Куратора про затримання стипендії. За пропозицією Куратора, питання про провину страйкарів обговорювалось удруге 20-21 березня 1909 р. (п. [П. О.] Миловський був відсутній). Педрада одноголосно визнала, що інцидент 21-го вересня 1908 р. втратив збою гостроту, а тому вона не [А: с. 39] вважає за можливе вдаватися до суворого покарання винуватців позбавленням стипендій. Отже, демонстранти мало постраждали: їм знижені бали з поведінки до чотирьох за чверть, а випускникам у атестатах виставлено з поведінки бал «п'ять». Серед вихованців стала поширюватись думка, що потурання педради и начальства єсть поступка їх сили.

Кінець «директорування» п. [П. О.] Миловського.

30-го січня 1909 р. директор [П. О.] Миловський увійшов на урок педагогіки в II-й к. і помітив, що декілька учнів відсутні, а один (МЕЛЕШКО) сидить не на своєму місці. Підозрюючи, що переміною місця Мелешко замаскує відсутність товаришів, директор запропонував йому зайняти своє місце. МЕЛЕНКО⁸³ не тільки не пересів, але і став заперечувати, сидячи. Після настирливої, під загрозою тяжкої відповідальності, вимоги [А: с. 40] директора Меленко пересів на своє місце. На захист Меленкові виступив [О. О.] КАРПЕКА⁸⁴, який замовчав лише після суворого зауваження директора. Коли директор виходив з класу після уроку, за спиною його [Б: с. 16] почувся поодинокий свист, який був, за словами директора, нібито помстою за настирливу вимогу додержувати порядку в класі. Зупинившись директор з'ясував усю дикість вчинка і сказав, що коли хтось зважився на такий вибрик, то він, коли у нього є хоч скільки-небудь чесності, повинен сам повинитися, не ховаючись за спину товаришів,

⁸² Липеровський Олександр Володимирович (1874 р. н.) – окружний інспектор при Київському навчальному окрузі (1907 – на 1914).

⁸³ Саме так указано в рукописі. Тут і надалі вже називається на Мелешко, а Меленко.

⁸⁴ Карпека Олександр Олексійович – випускник Глухівського учительського інституту (1910).

але всі мовчали. В коридорі вихованець ІІ к. [М. Ф.] ІОНОВ⁸⁵ сказав директоріві, що він поведився з Меленком, як з пацаном- «как аукнется, так и откликнется», - відповів директор.

В шинельній знайшовся ще один оборонець Меленка [К. І.] КАРПОВИЧ⁸⁶, який, насуваючи на очі шапку, голосно й зухвало «резонировал», [А: с. 41] що директор вчинив з Меленком несправедливо. Наказавши всім зняти шапки в присутності начальника установи, який без шапки розмовляє з ними, директор попросив стоявшого тут секретаря педради [М. М.] РЕЗВОГО⁸⁷ запам'ятати зухвалі слова [К. І.] Карповича. Тут же опинився класний керівник Я. Н. Кутир, який став «любопытствовать», в чому справа і директор попросив його потурбуватись про ретельний розслід випадка й виявлення винного. Ця справа обговорювалась в засіданні педради 5-го лютого 1909 р. Одноголосно ухвалено визнати відповідальними, в разі невиявлення винного, всіх вихованців ІІ-го к. і покарати їх зниженням балу з поведінки до «тръох» зо всіма наслідками щодо припинення видачі їм стипендії. Ця ухвала була зачитана вихованцям ІІ к., при чому на обмірку- [А: с. 42] вання було дано декілька хвилин. Усі мовчали, винний себе не виявив. «Освистанный урок» [П. О.] Миловського був останнім його уроком в інституті; засідання педради, на якому обговорювання провини ІІ класу, було останнім засіданням під головуванням п. [П. О.] Миловського. Він виїхав до Києва, здавши управління інститут [М. М.] РЕЗВОМУ. Добувши довготривалу відпустку, [П. О.] Миловський до Глухова більше не повертався.

Питання про вчинок вихованців ІІ класу, за розпорядженням Куратора Округи перерішувався в Педраді 20 - 21 / ІІІ. 1909 р. на колективну скаргу вихованців на ім'я округового інспектора В. А. ЛИПЕРОВСЬКОГО⁸⁸. Педрада, «в отсутствии [П. О.] Миловського взглянула другими глазами» і признала свою помилку, «невольную и досадную», а саме: не знавши справжнього винуватця свисту, під тиском директора, педрада необачно наклала кару зага- [Б: с. 18] лом на всіх вихованців ІІ к. [А: с. 43] Проте, з заяви їх на ім'я [В. О.] Липеровського видно, що вони визнають вчинок свого товариша «некорректным, заслуживающим порицания», але, за невиявленням винного, вони не можуть вплинути на нього так, щоб він

⁸⁵ Іонов Микола Федорович (1883 р. н.) – випускник Глухівського учительського інституту (1910).

⁸⁶ Карпович Костянтин Іванович – випускник Глухівського учительського інституту (1910).

⁸⁷ Помилка. Резвін Микола Михайлович.

⁸⁸ Помилка. Треба «А. В».

признався у провині. Зважаючи на це, педрада визнала за можливе скасувати свою постанову з 5-го лютого т/р, звільнивши від відповідальності вихованців II-го к. і надавши винному відповідати перед власним сумлінням, але Меленкові і [К. І.] Карповичеві зменшити бал з поведінки до «чотирьох».

«Усмиритель інституту».

В наслідок зворушень 1905-9 років у «высшого начальства долготерпение начало истощаться, и уже назревала мысль: или радикально оздоровить Глуховский уч. институт, или закрыть его навсегда».

«К началу 1909/10 учеб. года» [П. О.] Миловський пішов [А: с. 44] у відставку, а заочно учителя [А. І.] Миловидова переведено до Суражської учительської семінарії⁸⁹. Переведені також в інші міста викладач рос. мови⁹⁰ і математики⁹¹, а інші особи службового складу «призваны были к новой работе с новым директором [М. С.] Григоревським»⁹².

М. С. ГРИГОРЕВСЬКИЙ, людина «упорного труда, энергичной воли, огромного административного таланта, но, в то же время, доброй души, при импозантной вежливости», - він зразу охопив своїм взором всі сторони життя інституту. За короткий час директорування [М. О.] Григоревського інститут зовні ів середині став невпізнаними. Ті ж самі вихованці, що свистали на уроці, збирались на сходки, страйкували, приходили на уроки в кількості 6 - 8 чоловік, тепер, відчули, що віжка в м'яких, але міцних рукавицях, стали ввічливі, ретельні, справні, шанобливі, трудолюбні, бо «строго [А: с. 45] подчинялись выданной им на руки и подписанной ими инструкции», поводили себе і в інституті, і поза інститутом пристойно, ходили неуклібно до інститутської домової церкви і вистоювали всю церковну службу поважно, брали жваву участь у церковному інститутському хорі. Мешканці Глухова переініли свій погляд на вихованців інституту і вихваляли нового директора. [Б: с. 18]

Приміщення інституту з холодної неохайної казарми перетворилося через один рік в палац чи затишну квартиру, в порівнянні з іншими

⁸⁹ Суразька учительська семінарія – спеціалізований навчальний заклад, який був відкритий 1 липня 1909 в м. Сураж (Чернігівська губернія).

⁹⁰ **Февральов Євген Олексійович** – викладач російської мови в Глухівському учительському інституті (15 вересня 1908 – серпень 1909). У зв'язку з підозрою у симпатіях до українофільства був переведений до Бердичівської жіночої гімназії.

⁹¹ **Резвін Микола Михайлович** 1 серпня 1909 року був переведений до Полтавського реального училища.

⁹² **Григоревський Митрофан Семенович** (1872 – 1933) – директор Глухівського учительського інституту (19 серпня 1909 – 26 березня 1913).

казенними будинками. Садок, двір, квітник, горожа - все перетворилось ніби магією чарівного жезла. Архів, канцелярія, діловодство приведено в зразковий порядок, також проведена точна інвентаризація всього казенного майна. [А: с. 46]

Крім цієї зовнішньої показної сторони, багато попрацював [М. О.] Григоревський щодо більш серйозної і ґрунтовної постановки учбово-виховної справи. Протягом перших 2-х років майже на кожному⁹³ засіданні педрада заслуховувала науково-, педагогічно-, життєвообґрунтовані доповіді про бажану постанову якоїсь учбової дисципліни, про викладання в інституті. За ініціативою [М. О.] Григоревського переглянені й розширені, з дозволу начальства, програми курсу інституту, що, натурально, призвело до зміни й розширення програми для вступників до інституту. Крім того, з дозволу начальства, були відновлені деякі предмети, що викладалися за часів А. [В.] Білявського, а саме: «Отечествоведение», тригонометрія і космографія. Обновлено бібліотека, переобладнані кабінети наочних приладь. Значно полегшено і спрощено [А: с. 47] користання бібліотекою, а також перевірка бібліотеки введенням нових рухомих каталогів.

Заснування педагогічного музею.

На одному з перших засідань педради [М. О.] Григоревський доповів про потребу організувати при інституті педагогічний музей. Не зважаючи на відсутність певних грошових коштів директор радив покласти початок «доброму делу», а далі можливо буде звертатись до видавців підручників, до майстерень учбових приладь, до Педагогічного музею в Петербурзі, Політехнічного музею в Москві і т. ін. Глибока віра в те, що «добра воля, терпение, труд да любовь к тому делу, за которое беремся», дали гарні наслідки: за якусь пару років музей уже являв собою гордість інституту, нараховував тисячі примірників на [А: с. 48] суму 3000 карб., хоч багато предметів поступало або вироблялося безплатно.

Заснування музею створило новий вид писемних праць вихованців III-го к.: кожному з них надається можливість вивчати перший - ліпший [Б: с. 19] відділ підручників або приладь, написати реферат і прочитати його на конференції для ознайомлення товаришів з своєю працею.

З 1910-го року введені практичні заняття з природознавства і фізики в окремому кабінеті при зразковій школі, де вихованці не з малюнків, рисунків і книжок, як це робилося в музеї, а з мікроскопом і іншим приладдям у руках

⁹³ У машинописі вказано «кожному засіданні».

самостійно, або під наглядом викладачів перевіряють свої теоретичні заняття⁹⁴ і готуються до демонстрування на уроках у школі.

На необов'язкову раніше ручну працю в інституті дивилися, як на ремесло, на клас [А: с. 49] ручної праці, як на майстерню столяра. Обґрунтувавши свої доводи на думках Я. А. КОМЕНСЬКОГО⁹⁵, [Ж. - Ж.] РУССО⁹⁶ і [Й. Г.] ПЕСТАЛОЦЦІ⁹⁷, на думках учених західно-європейських економістів [М. О.] Григоревський переконав педраду і вихованців змінити погляд на ручну працю і вважати її за важливий учбово-виховний освітній засіб.

Не зважаючи на авторитет [К. Ю.] Цируля⁹⁸ й [Н. В.] Касаткіна⁹⁹, за програмами яких провадилось навчання, [М. О.] Григоревський зважився зламати програму застосуванням робіт цікавіших і корисніших для майбутніх учителів¹⁰⁰. Ручною працею захопилися й учні зразкової школи, у двох старших класах якої почалось обов'язкове навчання цієї праці з кінця 1910 року. В короткий термін ручна праця в інституті піднялася на такий високий рівень, що її вироби [А: с. 49] були на двох виставках і сподобалися медалей і дипломів¹⁰¹.

⁹⁴ Очевидно малось на увазі автором «знання».

⁹⁵ **Коменський Ян Амос** (1592 – 1670) – чеський теолог, письменник, педагог.

⁹⁶ **Руссо Жан-Жак** (1712 – 1778) – французький філософ, мислитель, письменник.

⁹⁷ **Песталоцці Йоханн Генріх** (1746 – 1827) – швейцарський педагог.

⁹⁸ **Цируль Карл Юрійович** (1857-1924) - російський педагог, діяч у галузі трудового навчання. Праці: Цируль К. Ю. Памятная записка о введении и преподавании ручного труда в СПб учительском институте. СПб: Изд. Картографического заведения А. Ильина, 1910. 112 с.; Цируль К.Ю. Педагогический ручной труд как средство художественного воспитания. *Трудовое воспитание*. 1914. № 2. С. 7-12; Цируль К.Ю. Ручной труд в общеобразовательной школе. СПб.: Изд. Картографического заведения А. Ильина, 1894. 246 с.

⁹⁹ **Касаткін Микола Васильович** (1890 – 1974) - радянський психолог, літературознавець. Праці: Касаткин Н. В. О введении ручного труда в народные общеобразовательные школы. *Первый общеземский съезд по народному образованию 1911 года*. М., 1912. Т. 2. С. 140-148; Касаткин Н. В. Ручной труд как предмет общего образования. *Практическая школьная энциклопедия*. М., 1912. С 246-247.

¹⁰⁰ М. С. Григоревський серйозно вивчав питання викладання праці в спеціалізованих навчальних закладах й 1910 року на з'їзді директорів учительських інститутів та учительських семінарій Київського навчального округу виступив з доповіддю на тему «До питання про постановку ручної праці в учительських інститутах і семінаріях».

¹⁰¹ Саме таке зазначено в рукописі та машинописі.

Ежегодник Глуховского Учительского Института. Год. 1 / под ред. М. С. Григоревского. Киев : Типография И.Н. Кушнерёва и К, 1912. 435 с.

Зразкова постановка військової і шведської гімнастики сталася в інституті задовго до того часу, коли вони, за розпорядженням вищого начальства стали «модними» обов'язковими предметами навчальних планів. З погляду на те, що в приміщенні інституту немає гімнастичної зали, 1912 року повстало питання про побудування манежу, складено план і кошторис, добуто кошти понад 4000 крб., але до роботи Григоревський не встиг взятися за виїздом із Глухова.

Зразковій школі, цій педагогічній лабораторії, з часів виходу у відставку директора [О. В.] Білявського, ніхто з директорів не приділив стільки турбот і уваги, як [М. О.] Григоревський. Подане до куратора округи клопотання про перетворення зразкової [А: с. 51] школи на чотирикласну не мало успіху, але учбовий персонал школи пощастило збільшити до 4-х [Б: с. 20] чоловік, замість 3-х. Порушено також клопотання про побудування окремого приміщення для зразкової школи на терені інституту. Зразкові, практичні і відчитні уроки у школі, розбір уроків на конференціях, складання звітів за уроки і характеристик учнів – все це організовано і приведено в інституті до високого ступеня досконалості, як було за часів директора А. В. Білявського.

Ставлячи вихованцям суворі вимоги щодо засвоєння програмового матеріалу і бездоганної поведінки, інститут в той же час виявляв турботу про полегшення екзаменаційного тягаря для вихованців і про задоволення їх матеріальних потреб. За ініціативою [А: с. 52] [М. О.] Григоревського, на з'їзді директорів у Києві з 1910-го року скасовані, як недоцільні іспити для випускників зо всіх предметів і відділів курсу за три роки і введені лише іспити з тих предметів, що вивчалися лише в останньому курсі. Також полегшені й переводні іспити на 2-му курсі. Стипендія розміром 12 карб. 50 к. не забезпечувала навіть доброї квартири для вихованців і вони терпіли нестатки. Інститут заснував товариство допомоги неспроможним вихованцям і видавав безповоротну допомогу таким особам. Заснована також при інституті позичково-ощадна каса, до членів якої входили учителі м. Глухова. Занепад в діяльності Глухівського інституту за роки 1905-9 і втрата симпатій громадськості м. Глухова, а також падіння авторитету цього інституту, колись, за часи [О. В.] Білявського, [А: с. 53] «славного на всю Россию рассадника просвещения», - замінився на відродження всього життя й роботи інституту в напрямку колишніх досягнень. Цю місію виконав і поревершив [М. О.] Григоревський, зумівший знову привернути симпатії громадськості м. Глухова - до інституту упорядкуванням роботи і всього життя інституту

взагалі, а зокрема зв'язком громадськості м. Глухова на вечірках з серйозною складною програмою і привітним частуванням гостей на антрактах. Коли поширилася добра поголоска про Глухівський інститут, то «отозвался и даже лично посетил институт г. почетный попечитель», всегда поддерживающий полезные начинания института камергера Василий Петрович КОЧУБЕЙ¹⁰² [Б: с. 21].

«Венцом обновленной деятельности [А: с. 54] института последних лет (1910 – 13 г.) является издание 2-х выпусков «Ежегодника Глуховского Учительского Института под редакцией М. С. Григоревского»¹⁰³. Не зважаючи на те, що авторам доводилось працювати в провінціальному місті Глухові, до того, уривками, між нелегким безпосередніх обов'язків «Ежегодник» вийшов непоганий. Зо всіх кінців Росії шли вимоги вислати давно розпродані два перші випуски і на передбачений 3-й випуск «Ежегодника». Це найкраща оцінка трудів видавця і авторів.

26 березня 1913 р. М. С. Григоревський призначений на посаду директора нар. шкіл Нижегородської губ., а директором Глухівського уч[ительського] інституту призначений директор Ставропольського інституту Леонид Яковлевич АПОСТОЛОВ¹⁰⁴.

«Благополучная жизнь института под [А: с. 55] добрым начальством [Л. Я.] Апостолова была скаламучена першою імперіалістичною війною 1914 р. В документах інститутського архіву цей період нічим не відбитий.

1917-й рік.

Жовтнева Революція захопила Глухівський інститут під час директорування відомого педагога, автора популярних підручників з природознавства (потім професор Ленінградського і Московського університетів) К. П. Ягодовського¹⁰⁵. Людина високообдарована, з величезною ерудицією, віддана педагогічній роботі і шкільній справі,

¹⁰² **Кочубей Василь Петрович** (1868 – 1940) – камер-юнкер, предводитель дворянства Глухівського повіту (1896 - 1905).

¹⁰³ Ежегодник Глуховского Учительского Института. Год. 1 / под ред. М. С. Григоревского. Киев : Типография И.Н. Кушнерёва и К, 1912. 435 с.

Ежегодник Глуховского Учительского Института. Год. 2 / под ред. М. С. Григоревского. Киев : Типография И.Н. Кушнерёва и К, 1913. 510 с.

¹⁰⁴ **Апостолов (Апостол) Леонід Якович** (1865 – 1932) – директор Глухівського учительського інституту (1913 – 22 серпня 1966).

¹⁰⁵ **Ягодовський Костянтин Павлович** (1877 – 1943) – директор Глухівського учительського інституту (22 серпня 1916 – липень 1923).

демократично спрямована, - Костянтин Павлович Ягодовський зумів відразу направити роботу і все життя інституту на новий Радянський шлях і безболісно провести через усі перешкоди, що були на путі [А: с. 56] перебудови інституту. Уміло добираючи співробітників інституту і зразкової школи, дотримуючи контакту і зв'язку з місцевими партійними, громадськими і адміністраційними організаціями, - К. П. Ягодовський підніс авторитет інституту на високий щабель в педагогічно-науковому значенні, а також і в громадській роботі. Інститут став осередком спілчансько-учительської роботи: всі конференції, збори, наради, лекції, політосвітні і педагогічні, відбувалися неодмінно в інституті і за участю співробітників інституту. [Б: с. 22]

Велику допомогу інституту виявив Партком, який виділив кращих партійців для політроботи в інституті, а саме: Івана Авдейовича ОСАДЧОГО і Якова Ароновича КОГАНА. Особливо велику роль відіграв політрук [І. А.] Осадчий, [А: с. 57] який не тільки проводив політосвітню роботу в інституті своїми доповідями і розмовами, але й згуртував усіх співробітників інституту в єдиний дружний колектив. Влітку 1923 р. [К. П.] Ягодовський був призначений на посаду професора в Ленінградський університет.

На посаду директора¹⁰⁶ Глухівського ІНО був призначений професор Яків Миколайович КОЛУБОВСЬКИЙ¹⁰⁷.

Закриття Глухівського ІНО

На початку 1924 року сталось заворушення серед студентів відділу соцвиху інституту. Справа полягала в тому, що прийом 1921-22 учбового року поділявся на дві групи: вступники, що склали іспити за підвищеною програмою, були зараховані до так званого відділу профобру, з трьохрічним курсом навчання, а інші кандидати, зокрема, учні [А: с. 58] підготовчої групи при інституті, зараховані до відділу соцвиху, з чотирьохрічним курсом навчання. В січні 1924 р. студенти соцвиху порушили клопотання скоротити перебування їх в інституті на один рік, щоб, таким чином, випустити їх в 1924-му році разом з профобровцями. Педрада ІНО не визнала за можливе задоволити клопотання студентів соцвиху про дострокову видачу дипломів про закінчення ІНО: відмовила.

¹⁰⁶ Так посада зазначена в рукописі, натомість в машинописі виправлено на посаду «ректора».

¹⁰⁷ **Колубовський Яків Михайлович** (1863 – після 1938 р.) – директор, проректор, декан, викладач філософії, психології Глухівського інституту (1920 - 1924).

Тим часом наближалися весняні канікули, що припадали на час святкування «ПАСКИ»¹⁰⁸. Група студентів, за проводом І. В. БУРИКА¹⁰⁹ і двох братів ГОРДІЄВСЬКИХ, посилаючись на те, що в РСФСР весняні канікули тривають протягом 3-х тижнів, а в УРСР – тільки 2 тижні, провели постанову про збільшення терміну весняних канікул до трьох тижнів. [А: с. 59].

Не зважаючи на умовляння політрука тов. [Я. А.] КОГАНА, ректора п. [К. П.] КОЛУБОВСЬКОГО і викладачів, більшість студентів не прийшли на заняття після двотижневого відпочинку, і таким чином, канікули тривали 3 тижні.

В наслідок цього «СТРАЙКУ» прийшло розпорядження Н. К. О:

- 1) Глухівський ІНО закрити з 1-го липня 1924 р.¹¹⁰ [Б: с. 23].
- 2) Студентів 3-х курсів випустити після захисту дипломних робіт.
- 3) Викладацькому складу запропонувати в разі їх бажання перевестись до відкритого Луганського інституту¹¹¹.
- 4) майно Глухівського інституту передати Чернігівському і Ніжинському інститутам.

Більшість викладачів поїхали до міста Луганська, дехто в інші міста. Ректор професор [К. П.] Колубовський мав намір вийти у відставку і тому залишився у Глухові. [А: с. 60]. Залишились також у Глухові викладачі української мови А. В. Кириченко, Т. А. Криушенко¹¹² – викладач ручної праці і Є. Б. Гурба¹¹³ – викладач німецької мови. Ці особи стали потім викладачами педтехнікуму і педагогічному інституту і зараз працюють у м. Глухові.

¹⁰⁸ Великдень в 1924 році припадав на 27 квітня за новим стилем, тобто Григоріанським календарем, уведеним владою РРФСР 26 січня 1918 року (<https://only.bible/tools/calendar/resurrection/?y=1924&c=RU>).

¹⁰⁹ **Бурик Іван Васильович** (1905 - ?) – випускник Глухівського інституту (1924), заступник директора, завідувач кафедри математики, викладач математики Глухівського інституту (1930 – 1941, 1945 – на 1957).

¹¹⁰ На цьому машинопис закінчується. Натомість у рукописі ще є матеріал. Також після фрази «...1924 р.» написано, а потім закреслено слово захисту.

¹¹¹ Перевелися до Луганського інституту: викладач фізики, хімії Ольга Порфірівна Алексеева, викладач фізики, хімії, геології Іван Андрійович Войтенко, викладач російської мови, психології, дитячої літератури, курсу виразного читання Вікторин Васильович Голубєв.

¹¹² **Криушенко Тарас Андрійович** (1887 – 1960) – викладач трудового навчання, практикуму з виготовлення фізичних приладів та навчальних посібників, лаборант кабінету фізики, майстер з виготовлення наочних приладів з фізики та математики в Глухівському інституті (1920 – 1924, 1930-ті рр., 1943 – 1956).

¹¹³ **Гурба Ольга Болеславівна** (1875 – 1960) – викладач німецької та французької мови в Глухівському інституті (1923 – 1924, 1930-ті рр., 1943 - 1948).

Ліквідація Глухівського ІНО.

Ліквідувати ІНО доручено ректору ІНО: управділами К¹¹⁴.

Ліквідаційна комісія вжила всіх заходів, щоб не допустити розбазарювання інститутського добра, яке збиралося протягом півстоліття, і яке повинне стати базою для педагогічно-освітньої роботи м. Глухова. При підтримці Райпарткому і профспілкових організацій пощастило домогтися того, щоб спадкоємці Чернігівський і Ніжинський інститут обмежити мінімумом майна. [А: с. 61].

Ніжинський інститут взяв п'ять столярських верстатів з комплектом інструментів, один токарний верстат і частину найбільш цінної бібліотеки педагогічного і філософського відділу, а Чернігівський інститут вивіз хімічні ваги і частину бібліотеки. Все інше майно інституту, кабінети хімічний, фізичний, біологічний, музей і інш. залишилися в Глухові. Повстало питання, як найдоцільніше використати майно і приміщення закритого інституту?

Заснування 3-х річних педкурсів.

Ліквідаційна комісія зняла питання перед Наркомосом і Новгород-Сіверською Округою про відкриття в Глухові педагогічного закладу на базі закритого інституту. Наркомос дав дозвіл на відкриття в Глухові 3-х річних педкурсів, але на місцевому бюджеті. [А: с. 62].

1-го жовтня 1924 р. відкрилися Глухівські 3-х річні Педкурси, на утримання яких Новгород-Сіверський Окрісполком асигнував 15 000 карб. На ці мізерні кошти Педкурс проіснували 11 місяців. Викладачі віддано працювали на педкурсах, маючи заробіток по 10 – 15 карб. на місяць.

Лише з 1-го серпня 1925-го року педкурси були перетворені в Педтехнікум, як вищий педагогічний заклад, з прийняттям його на державний бюджет, і з передачею йому у власність всього інститутського майна. Удатним добром 1-го директора Педтехнікуму Ю. Г. Нестеренка¹¹⁵ і викладацького складу пощастило цьому педагогічному закладу стати дійсним «спадкоємцем» колишнього інституту не тільки в матеріальному розумінні слова, а й у моральному: Педтехнікум здобув собі авторитет [А: с. 63] у керівних, партійних, адміністративних, професійних колах м. Глухова своєю педагогічною і громадськокорисною роботою. Після всебічного пильного

¹¹⁴ Так зазначено у рукописі. Далі рядок залишається пустим. Нове речення починається з абзацу.

¹¹⁵ **Нестеренко Юрій Гаврилович** (1885 - ?) – завідувач, викладач курсів історії педагогіки та дошкільного виховання Глухівського педагогічного технікуму в 1925-1927 рр.

обстеження роботи Педтехнікуму, НКО вирішив за можливе і доцільне утворити у Глухові новий Педагогічний інститут на базі педтехнікуму, використовавши його викладацький склад.

Відкриття Глухівського Педагогічного Інституту

1-го жовтня 1930-го р. відкрито в Глухові 3-х річний педагогічний інститут з відділами (факультетами): мовно-літературним, фізико-математичним і природничо-географічним. Першим директором був призначений І. П. Горілий¹¹⁶, який був і директором Педтехнікуму, а потім і робітфаку при інституті. [А: с. 64].

Таким чином, єдина адміністрація об'єднувала три учбові заклади (інститут, педтехнікум і робітфак), які неофіційно називались «педкомбінат». Завдяки попередній популярності «педкомбінат» надзвичайно швидко розростався кількісно і мав понад 600 студентів у 1933-34 році. Але після партійної чистки 1934-го р. 11 викладачів¹¹⁷ і директора [Ю. Я.] Рожкова¹¹⁸ знято з роботи (дехто виключений з партії і засланий), мовно-літературний факультет скасовано, а студентів переведено до Ніжинського і Чернігівського інститутів.

1934-35 учб[овий] рік педінститут розпочав у складі двох факультетів: фізико-математичного і природничо-географічного. Через деякий час педтехнікум перетворено в педшколу з призначенням окремого директора, робітфак скасовано, а далі і педінститут [А: с. 65] перетворено на двохрічний учительський інститут.

¹¹⁶ **Горілий Платон Спиридонович** (1895 – 1943) – директор Глухівського інституту соціального виховання в 1930-1931 рр.

¹¹⁷ Під час партійної чистки 1934 р. постраждали такі науково-педагогічні працівники інституту: викладач історії Заходу та Сходу Назар Давидович Гвоздецький (1894 р. н.), викладач біології та зоології Олексій Миколайович Кожухов (1876 р. н.), професор, викладач політекономії Н. М. Мушастий, професор, викладач філософії Розанов, викладач української мови та літератури Федір Антонович Сиротюк (1891 – 1937), завідувач кафедри педагогіки Сухневич, викладач Шермет, професор, викладач фізики педагогічного технікуму та інституту Микола Миколайович Щоголів (1903 р. н.). У березні 1934 року був заарештований та перебував під слідством асистент кафедри математики Іван Дмитрович Хоменко.

¹¹⁸ **Рожков Юрій Якович** (1891 - ?) – директор Глухівського інституту соціального виховання, педінституту, педтехнікуму і робітфаку (1932–1934).

Висновки:

В одному із річних звітів інституту (дата не визначена) записано таке:

«Можна упевнено сказати, що більшість випускників Глухівського інституту до такої міри захоплюються своєю професією, що готові все своє життя присвятити цій хоч важкій, але дорогій улюбленій справі. Що ця думка має під собою фактичні підстави, можна переконатися з огляду дальшої діяльності випускників Глухівського інституту. Із виявлених понад 900 чоловік величезна кількість працюють на педагогічній арені. А що кожний із них працює з любов'ю, свідчиться відкликами начальства і звітами кураторів Київської, Варшавської, Віленської, Ригської¹¹⁹ учбових округ і тим [А: с. 66] фактом, що понад трьох п'ятих усіх інспекторів народних шкіл у цих округах – випускники Глухівського інституту. Отже, можна сказати, що завдання своє Глухівський інститут виконує і що він посідає не останнє місце в раді педагогічних закладів цілої держави».

Щодо тих випускників Глухівського ін-ту, що не ввійшли в облік (2/5 ч. всіх випускників), деякі продовжували учитися в університеті або в технологічних вишах, а деякі спеціалізувалися в інших галузях культурної роботи, то можна дати декілька фактів. Не можна також обминути імена колишніх викладачів Глухівського інституту, відомих своєю літературно-педагогічною працею. Крім А. В. Білявського¹²⁰, що переклав з німецької мови «Педагогіку» Шутца¹²¹ і підручники з дидактики Ліндера¹²². І. С. Андрієвський написав трактат на два [А: с. 67] томи «Генезис науки, ея принципы и методы» і «педагогіку»¹²³.

Відомий своїми працями, учений [П. П.] Житецький починав свою працю в Глухівському учительському інституті М. І. Демков¹²⁴ написав

¹¹⁹ Саме так зазначено в рукописі А. В. Кириченка (варіант № 2).

¹²⁰ Белявский А. В. Исторический очерк развития элементарной школы в биография замечательных педагогов и по уставам правительства. Приложение к «Курсу воспитания и обучения» Д-г Линдера. Глухов: Печатная А. Шумицкого, 1887. 102 с.

¹²¹ Шутц Герман (1822 – 1892) – німецький філолог, педагог.

¹²² Ліндер Густав Адольф (1828 – 1887) – чеський педагог, науковець.

¹²³ Андрієвский И. С. Генезис науки, ея принципы и методы. Москва: Тип. И. Н. Кушнерев и К., 1890. Ч. I. V. 199 с.; Андрієвский И. С. Генезис науки, ея принципы и методы. Киев: Тип. И. Н. Кушнерев и К., 1894. Ч. II. 32 с.; Андреевский И. С. Научные основы педагогики. К.–Пб.–Х.: Южно-русс. книгоизд-во Ф. А. Югансона, 1903. 146 с.

¹²⁴ Демков Михайло Іванович (1859 – 1939) – відомий український педагог, науковець; викладач природознавства Глухівського учительського інституту (4 листопада 1885 – 13 березня 1900).

«Историю русской педагогики»¹²⁵, що мала декілька видань, «Полевую ботанику», «Историю Черниговской земли», «Бактерии и их роль в заразных болезнях» і багато інших, - всього 54 друкованих праці¹²⁶.

Гр. Ем. Линник¹²⁷, співробітник в «Философских записках»¹²⁸, окремо видав книжку під назвою «Корнесловие»¹²⁹.

[М. А.] Тростников¹³⁰ – співробітник «Русского начального Учителя»¹³¹, видав методичку російської мови¹³². Професор Я. Н. Колубовський¹³³, відомий знавець педагогічної роботи в установах для сліпих, був відряджений до Америки для вивчення місцевих установ у справі [А: с. 68] щодо сліпих.

Професор [К. П.] Ягодівський, відомий автор популярних підручників з природознавства для середніх шкіл¹³⁴.

Викладач В. [В.] Голубев¹³⁵ видав підр[учник] «Практическая грамматика русского языка».

¹²⁵ Демков М. И. История русской педагогики. Ревель: Типография «Рев. известия», 1896. Ч. 1. 324 с.; Демков М. И. История русской педагогики. СПб: Типография М. М. Стасюлевтича, 1897. 697 с.; Демков М. И. История русской педагогики. М.: Типография Императорского Московского Университета, 1909. Ч. 3. 532 с.

¹²⁶ Демков М. И. Краткая история Черниговской земли до XIX в. *Календарь Черниговской губернии на 1886 г.* Чернигов, 1885. С. 67 – 88; бібліографія М. Демкова див. Крижанівський В. Викладачі Глухівського інституту (1874 – 1924 рр.). Біобібліографічний словник. Глухів, 2017. С. 15 – 18.

¹²⁷ **Линник Григорій Омелянович** – викладач російської мови (20 січня 1882 – 4 жовтня 1894), історії та географії (4 жовтня 1894 - 1901) Глухівського учительського інституту.

¹²⁸ Помилка. «Филологические записки» - приватний філологічний журнал (Воронеж, 1860 – 1917).

¹²⁹ Линник Г. Е. Образование слов в языке и задачи словопроизводства с образцами корнесловия. Воронеж: тип. В. И. Исаева, 1888. 60 с.

¹³⁰ **Тростников Михайло Адрианович** – викладач російської мови (12 січня 1895 - 1902), історії (1902 – 1 листопада 1903) Глухівського учительського інституту.

¹³¹ «Русский начальный учитель» - щомісячний педагогічний журнал (Санкт-Петербург, 1880 – 1911).

¹³² Тростников М. А. Методика русского литературного языка. Юрьев: Типография К. Маттисена, 1909. 112 с.; повний перелік бібліографії М. А. Тростнікова див: Крижанівський В. Викладачі Глухівського інституту (1874 – 1924 рр.). Глухів, 2017. С.48 – 49.

¹³³ **Колубовський Яків Михайлович** – викладач, декан, ректор Глухівського інституту (1920 – 1924).

¹³⁴ Ягодівський К. П. Уроки по естествознанию в начальной школе. [Б.м.и.], 1916. Ч. 1 – 2.; Ягодівський К. П. Уроки по естествознанию в начальной школе. М.: Государственная типография, 1921. Ч. 1. – 2; Ягодівський К. П. Преподавания естествознания. [Б.м.и.], 1917. та ін.

До списку «знатних людей», що вийшли з вихованців Глухівського інституту, належить віднести таких осіб:

- 1) Російський письменник орденоносець [С. М.] Сергєєв – Ценський,¹³⁶
- 2) Орденоносець, перший керівник і фундатор української капели «Думка»¹³⁷ - [Н. Ф.] Городовенко¹³⁸.
- 3) Орденоносець автор кінофільму «Щорс»¹³⁹ і багатьох інших – [О. П.] Довженко¹⁴⁰.
- 4) Відомий інженер теплотехніки і економії палива на підприємствах Титаренко.
- 5) Автор популярного підручника граматики Ф. [Х.] Абраменко¹⁴¹ [А: с. 67]
- 6) Автор підручника географії Росії Д. Г. Онацький¹⁴².

До цього списку можна додати осіб, що працювали в «Ежегоднику Глуховського інститута».

Цей історичний начерк складений колишнім викладачем і управителем канцелярії «педкомбінату», секретарем Бюро ІНО, секретарем і асистентом мовно-літературної кафедри А. В. Кириченко на підставі виписів архівних документів, що зроблені в 1924-му році з розпорядженням НКО, який запропонував відсвяткувати 21-го вересня 1924-го р. п'ятидесятирічний ювілей Глухівського інституту, для складання історії інституту асигно- [А: с. 70] вано було 2 500 карб., як відомо інститут закрито 1 / VII – 1924 р. [А: с. 71]

¹³⁵ **Голубєв Вікторін Васильович** (1895 - ?) – викладач російської мови, методики викладання мови, теорію та психологію художньої творчості, дитячу літературу, курс виразного читання в Глухівському інституті (10 серпня 1910 - 1924).

¹³⁶ **Сергєєв-Ценський Сергій Миколайович** (1875 – 1958) – російський письменник, лауреат Сталінської премії в галузі літератури та мистецтва (I ст., 1941).

¹³⁷ «ДУМКА» («Державна українська мандрівна капела») – український хоровий колектив (1919 – сьогодні).

¹³⁸ **Городовенко Нестор Феофанович** (1885 – 1964) – хоровий диригент, педагог.

¹³⁹ «Щорс» (1939) - кінострічка про українського радянського військового діяча М. Щорса.

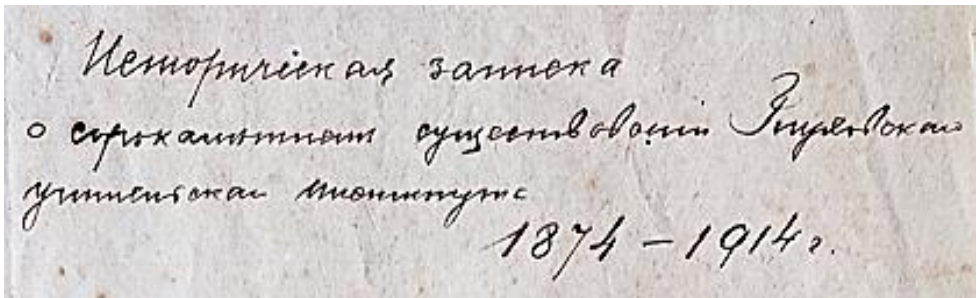
¹⁴⁰ **Довженко Олександр Петрович** (1894 – 1956) – український кінорежисер, письменник, художник.

¹⁴¹ **Абраменко Федір Харитонович** (1871 – 1954) – український педагог, філолог-методист.

¹⁴² **Онацький Дометій Григорович** (1865 - 1921) – український педагог. 1894, 1902 (2-е видання) видав підручник з географії.

ДОДАТКИ

**Чернетка історичної розвідки (Варіант № 1)
А. В. Кириченка, яка факсимільно відтворена**

A photograph of a handwritten manuscript snippet on aged, slightly stained paper. The text is written in a cursive script. It begins with a title, followed by a bullet point, and ends with a date range.

Неформітська записка
о сформировании существующих Зуревских
универсальных монетных
1874 - 1914г.

Нормативе дима непознати изградити и исправ-
ке не могу бити диктовани, ама је већ познато
то да тога же 1866 году изданомъ дими
№, стромъ Купина превоизиде и одер прегрета
Одметомъ Стрима Чога ад. А. Штомони
одефинирано изадити да Кутина Стри-
миперде Н. К., што, Задомоа приутомбе-
ни уримеи да неправоту уримеи не
матомъ бити приутомба евоиноа Задомоа
Миниметрима. Задомоа одуримеи да
да неимоти неправоти уримеи предудот-
идеи, видимому намоа превоизиде
нао духометра⁴.

- ✓ Момъ не маме да 1869 анду деи тауизиде
а да 1872 анду уримеи вомъ превоизиде
и мимотомъ о вримеи уримеи и уримеи
смаи мимотомъ⁴

Предревоме уримеи уримеи да вримеи не
корме, да не кукеодефроти насаме - воздроме
мимотомъ да мимоти мимотомъ - одуримеи
идеи уримеи.

Тимоме отомоме вримеи уримеи онд предревоме
мимотомъ да мимоти, мимоти мимоти, но одуримеи
мимотомъ мимоти, мимотомъ мимотомъ мимотомъ
мимотомъ мимотомъ, мимотомъ мимотомъ, мимотомъ
мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ
мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ
мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ
мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ
мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ
мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ
мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ
мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ мимотомъ

⁴ Стрима Н. К. 1867 г. Стрима, Стрима и мимотомъ
мимотомъ по уримеи мимотомъ.

Откуда пошла универсальная референция универса
 ✓ дирекции Сам. ^{С. 9} универсальной военной референции
вопрос, и с достоинством обширными обширами индикаторами
образованности, и с наивысшим знанием
знанием индивидуально курса референции
универса, а достоинством универса, с собою,
Федерация С. 9, русская референция и универсальная
референция универса, референция, референция,
референция, референция с референцией и достоинством
референция и референция.

Титулярное звание универса и достоинство за
достоинство универса, которое и есть от
референции универса и референция и референция
 (с 1873 год) с достоинством, которое одновременно,
и референция, референция, референция (в референции
с референцией) референция и референция.

✓ № 3 1873 год референция универса референция
референция, референция референция. референция
референция референция на референция
референция референция референция
референция референция референция,
и референция референция референция референция
референция референция референция референция
референция референция референция.

референция
 референция

Референция референция, референция референция
референция референция референция. референция
референция референция референция референция,
и референция референция референция референция
референция референция референция, референция,
референция, референция референция референция
 ✓ референция референция референция. референция референция

бразис и франк и естество в историческом,
донос описательно восточная, добро-
намеренства и дружественно можно нести
судам. Покупные транспортные, дающие
вост. и т. п., несутся на записку, врат
тут ^{даже} восточные сестры.

1881 года закончилась революция восточ-
ной империи. Все перебралось,
отомыслило и продало. Представили
судам сестры административные на отставку;
интервью при империи понаем в
губернаторов, судам и восточных и
сестры, тут же восточных сестры
можно было увидеть; сестры несут
сестры в восточных сестры устроили восточ-
ские устроили и устроили сестры,
доказательно восточных сестры в восточных
косты и восточных сестры. Тут
около 1885 года отомыслило, что восточных
сестры сестры восточных сестры в восточных
переходит в восточных сестры, устроили восточ-
ные восточных сестры сестры сестры
много восточных сестры в восточных сестры,
а в 1887 году восточных сестры восточных
о друзьях сестры. Сравнительно устроили
косты в восточных сестры восточных сестры
то восточных сестры восточных сестры в восточных
сестры. Все неофициальные сестры сестры
сестры сестры ад устроили, сестры, восточных
сестры, сестры, сестры, сестры, сестры, сестры,
сестры восточных сестры. Тут восточных
сестры не сестры восточных сестры сестры
но сестры сестры, сестры сестры сестры
сестры сестры на восточных сестры на
сестры сестры, сестры сестры и сестры
сестры и сестры в восточных сестры
сестры.

мужами", "у меня появились адъютанты", "идеи", "работы отсюда", "Курган", "Сибирь и Казахстан", "Вспомните времена на железнодорожном пути", "помогите". Трудно!

Примечательность творчества не обладание широким кругом читателей, огромной популярностью современная педагогическая литература, издаваемая переводом из Франции.

Педагогический Совет России предлагает в том же духе педагогическое общество и просит оказать помощь русской литературе изданию переводов лучших сочинений по педагогической науке или о педагогическом труде по науке ее предмету. Советом дирекции общества под руководством Комитета управления, по которому следует дать название новым книгам

Комитетом управления предлагается описать предмет науки.

определен
до 1919

X

О правах владельцев недвижимой собственности.

Госм.

До издания М^т-Н. П. законов и указов относительно управления недвижимостью в 1876 году закон этот представлял в своем существе немощь по плану Радлова и Комитетского законодательства Финляндии. Данным законодательством упоминается, что привилегии Финляндии сохраняются до 1890 года, когда Комитетский закон по Хатажскому Юридикальному Учебному Училищу:

Министерство представило в своем виде предлагаемый проект (№ 21) в котором ~~вместо~~ ^{вместо} ~~привилегий~~ ^{привилегий} Финляндии ~~привилегии~~ ^{привилегии} о доверительном управлении недвижимостью в Финляндии и Комитетский закон вменяющий свои права управления недвижимостью, по известному времени, при условии все это предоставлять в мою пользу, в каком смысле предполагать, что в управлении и управлении сам-на-самом. Не безразлично дано же, которое в законе, предполагать же законное (или ~~существование~~) дано в том предмете закон, но же это необходимо уменьшить количество управляемых пределами границы: одно суть существование земель и объем управляемых земель на них судя к земель владельцам, подразумевая не которых существование норм на управление земель. По предложению Комитета издана привилегия последняя суть только во отношении до предметов и предметов.

12

Данни на оцелуваемостта при диванис помера-
ния в мерени вкардугагуд, нтм-неу-
бнаимо.

Къ срему 1881 гди експериментна замеска сома
спрмилъ Платонова; къ нѣ рѣшмъ, въ нѣмъ
спрмилъ 3.6. Дино не одно четене воем-
тоткати нотмъ тѣрѣ и прѣвоверомъ, но и въ
дурдмѣ сурданао прѣмостомъ къ прѣмѣрѣ
нѣмъ нотмъ, какъ еднакъ воемъ прѣмъ
кодѣжмъ нотмъ въ нѣмъ нѣмъ. Къ нѣ
нѣмъ на нѣмъ, видѣно сома сурдѣмъ
сѣ воемъ нѣмъ, маке нѣмъ нѣмъ нѣмъ
нѣмъ прѣмъ нѣмъ нѣмъ нѣмъ нѣмъ
нѣмъ нѣмъ нѣмъ нѣмъ нѣмъ нѣмъ.

свои збогом.

Умн предмети Р. С. представљају двобојну групу
апаратних и практичних. Предмети, пред-
стављајући програм Министарства, јасно
једнако. На умн предмети практична дјелова-
чувају са овом збогом додају се својствима из
највише збогом. На умн предмети практична јас-
но дјеловају јасно јасно збогом на умн предмети
практичних дјеловају са својом, не
мајући са највише потреби, ма доме и са
јасно дјеловају јасно јасно јасно
адмети и умн оне дјеловају јасно збогом.
Министарство практичних предмета јасно
практичних јасно практичних, пра-
ктичних, са својом са практичних умн, умн
јасно, ма окаратају умн не јасно
са доминајућа практичних, адмети,
практичних са својом дјеловају са својом
јасно са својом 1872. Предмети јас-
но дјеловају Министарства умн, пра-
ктичних јасно дјеловају. Умн
јасно практичних, практичних, умн
практичних и практичних својима дјеловају
до Министарства, јасно јасно са својом
јасно на јасно јасно јасно јасно
јасно јасно, ма јасно јасно јасно
јасно са својом. Умн јасно јасно
јасно јасно јасно јасно са својом
јасно са својом јасно јасно са својом
јасно са својом јасно јасно са својом.

Меморандумка

Из математического курса в Училищном
учреждении: арифметика, алгебра и геометрия.
Курс арифметики, продолжатся в I курсе, сие же
выражено в том же духе и в учебнике геометрии
т.е. метод арифметики распространяется на курс
геометрии и имеет своим основанием
архитектурные операции. По отношению к про-
должению курса великое значение имеют на-
добные сведения, при чем обращается внимание на
задачи, требующие отбрасывания промежуточных, напр.
задачи о кубах, о сферах, о сферах и пр. В III курсе
выражен методика в геометрии и в курсе
геометрии.

Курс геометрии из математики как геометрия
и введением ^{курса} арифметики, а по мере возможности
и самонаблюдения из курса, при чем деление
на, а в том же духе, деление геометрии на
части, а арифметика. В I кн. выводится
применение геометрии I степени, во II — применение
к геометрии геометрии и геометрии геометрии, а также
на. арифметика (через геометрию) геометрии
геометрии геометрии геометрии, а геометрии
геометрии. В III кн. по предмету геометрии,
делаясь введением геометрии геометрии
геометрии: о геометрии, геометрии, геометрии,
геометрии, геометрии геометрии, геометрии геометрии
и о геометрии геометрии.

Учение курса геометрии, как и арифметики,
отличается наличием логических, теоретических
применений геометрии, геометрии геометрии
и геометрии геометрии, геометрии. Учение геометрии
курса (геометрия, геометрия, геометрия и пр.) состоит
т.к. знание его представляет при изучении
в геометрии. Курс геометрии геометрии геометрии
геометрии геометрии геометрии, геометрии в III кн.
учение геометрии геометрии геометрии на геометрии

географія

Кыргызстандын географиясынын өздүгүнө
өлчөгөн: I катмар - Кыргызстан (Улуу Түштүк
Кавказ); II кат. Европа (монголия) / и др.
рекалар Кыргызстан; III кат. Россия (Улуу
Саябагы өздүгүнө) Кыргызстан
мурдагы география өздүгүнө б. меремге таты
рады б. I катмар.

Принципалдык география к. 25-кылымга маани
интереске өткөндө, келип жаткан география
өздүгүнө, на м. б. б. үчүн. мурдагы гео
графия мамлекет. география өзүнчө к.
кеңирип, а ал на м. кеңирип кеткенге,
көп б. мурдагы. Бул мамлекет б. м. м.
мамлекет. география б. мамлекетке мурдагы
мамлекеттин өзүнчө географиясы менен
үрөттө у. мамлекетке мурдагы мамлекетке.

Нормы. На первом плане в жизни нормы ама-
лимае иудейское изучение праков, резуль-
тате обавление собраний, там соотвѣтствует
Сорокому самому уединя. Висоградъ.
Иудей материальн проявленъ въ мази: -
А) книга. Дрѣвета и опидиес нормы. II в
Иудае нормы и Русскы - до кепри. Вѣдны
(уединя по разл. нормы Итубайскан). III в
Русскы нормы оти Пѣтра Керман (Иудей
Итубайскан).
Формы создантн взаимодействителнхъ фазис-
нахъ законовъ и востановити фазиснахъ иди,
анализируемые, фазисатриваемы на иди дрѣ
гасъ въ спорна, оти некаюнахъ на иди маюна
иди, эти иди уематриваемы в дрѣмнхъ
фазиснхъ, фазислвостнхъ, уематриваемы
иди фазиснхъ на иди на и, тоюнахъ обрѣжнхъ,
иди фазиснхъ иди дрѣмнхъ фазиснхъ. Динамнхъ
идеитнахъ иди дрѣмнхъ законовъ на иди на,
фазисотривити уематривити нормы иди дрѣмнхъ
комъ Итубайскан.

24

семебветнас
номорфис -

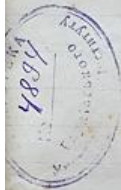
Преподваионас, семебветнас инос в. иномилурос
преподваионас дво зина: сисакомело оз сиемена
инелективс дидомс нажи и зисакомело оз препаионас
аз дилемилуроснас иноснас. Керинас в. 1^а класс
офрусавос диминас на сиемена дурелас иноснас
нажи, нажисаи др. дурелас инос 5^а дурелас
фрусавос в. 1^а класс. Преподваионас препаионас
фрусавос невогоси зодору: оствивас на
фрусавос нажисаи препаионас, введиз в. курс
инелективс дидомс, оствивас, вондиз, препаионас
офрусавос, на дилемилурос инелективс препаионас.
Сисакомело дилемилурос, на амилурос препаионас,
дидомс сиемена, иноснас в. инелективс дурелас
инелективс дидомс, нажисаи препаионас, пре
"семебветнас классавикажис ефс вондиз
и зина нажи, ефс ефс и вондиз вондиз
аз фрусавос". Зинит инос офрусавос сиемена
вондиз на инелективс препаионас
"дурелас инелективс препаионас на инелективс препаионас
инелективс и инелективс зинас". Керинас препаионас
инелективс - сиемена дидомс, инелективс препаионас
дурелас семебветнас дидомс. Инелективс препаионас
инелективс препаионас

Милемилурос препаионас на классавикажис в. 1^а ин.
на зинас инелективс препаионас (фрусавос. дилемилурос)
на дилемилурос дилемилурос инелективс, инелективс
инелективс препаионас (фрусавос. дилемилурос). В. 1^а ин. на
зинас дилемилурос (инелективс препаионас), на
дилемилурос - дилемилурос препаионас (инелективс препаионас,
на инелективс препаионас (фрусавос. дилемилурос) препаионас
инелективс др. керинас препаионас, инелективс на инелективс
инелективс и инелективс препаионас. На инелективс препаионас
инелективс в. дилемилурос препаионас. В. 1^а ин.
инелективс препаионас и инелективс препаионас
и дилемилурос

Физика.

Примечание физика в геометрии Евклида: 1/2
объема, физический элемент 1/2 объема, 1/2
материальной математической проблемы математической
из математики несут и геометрии. Об объеме габаритов
физический элемент и математический элемент
материала. Индекс - К.В. Кривич.

По курсам математики геометрии нечет: 1/2 к.
объем элементарной математики. Геометрия и математика. Свойства
физического тела. О математике, геометрии, астрономии,
астрономии. Астрономия. Земля о математическом
материале. По 1/2 к. Математика. Математический
элементарный. Тамбовский. В 1/2 к. Курс
объем и математический элемент. Физический
элемент математики, математический элемент
материала, математический элемент, математический элемент
материала, математический элемент, математический элемент
материала, математический элемент, математический элемент
материала, математический элемент, математический элемент
материала.

на предмет обзоров - программы записки
 Коммуны, отсюда; ~~важно~~, но не ~~интересно~~
 учебне задание поставлено сди игнорю одерживало
 монорон оскот, убавил в себе иудисоме бедной
 самостоятельной работ. Воинствоме процессе вавель
 громовитице баичев, вадару меденас; поурара
 ендельу заманије реценствудом; отидити пере-
 бидале декларация; гетиромбо не вугуроме
 жезун би предикте каови предикте ина
 самити, а мугуце диме уромгура премуде
 ввигити мворумсконгу не оуду.

Осидемо воетромике одружмие на экономика
 Мургуродекан, за ~~а~~^е ~~о~~ ~~н~~ ~~н~~ ~~н~~ ~~н~~ ~~н~~ ~~н~~
 реенте и муромеи гомеумитара не оду рео
 урфоду не оинпанно". Уми коммие дте
 рога наведе покорије от менромниме эк-
 номоме, замити, ео мекиме, коммие дте
 ве дикити оодрофи и ите коммие дте,
 миде ите коммие дте. (до мекомеда и мр-воме
 роюса в дождемелетоме Коммие мекори-
 муме дкидатеюво).

Ковидиромеи муме не оидити воетромикоме,
 рмо ои ите ите на ветрпу оидити мте
 ите мте ите, удоме мте коммие не
 дидити мте мте еи мте мте доу и
 мте мте о мте мте и дте мте мте
 дте мте мте, в мте мте мте мте
 мте мте мте оидити мте мте, мте
 мте мте доу, осидемо, еи мте дте мте мте
 дте мте мте еи мте мте мте мте
 мте коммие мте, мте мте мте мте мте
 оидити мте а мте мте мте, мте
 мте в мте.

Максиме мте мте до мте, мте
 мте мте мте, мте мте мте мте в
 мте мте мте в мте мте мте мте мте
 мте мте мте мте мте мте мте мте
 мте мте мте мте мте мте мте мте
 мте мте мте мте мте мте мте мте
 мте мте мте мте мте мте мте мте
 мте мте мте мте мте мте мте мте

возмущается грешков посыл. Совет. Совет
 замечаясь, когда директор уходит из здания,
 на территории в кафедральную школу помещены в
 8-10 часов, которые залиты ему, что собира-
 емые прошения о периодическом удлинении срока.
 Директор обделенный тем, что в течение этого
 года не даются никакие административные
 указов, неопределенная форма, которая уступает
 для Совета в соответствии с законом. Муниципаль-
 ный исполнительный комитет, у него всемерно
 малоизвестны: даже, инициалы ее имеют суровые
 и одному правому голосовому замечанию муж,
 когда казенная особь, а за нее жена, которая
 кричит иногда и иногда кричит директор и
 другим опасностями в виде должности ее сама,
 даже, даже - да казенная и у кого из вас,
 который И.Д., может пережить суровые, какие-то
 предвост от этих слов? - Оказывается, что на-
 шлось, и даже не одно. - Вспомните И.Д. здание
 до какой степени данные уполномоченный принимать
 отсюда, что они все-таки даже в состоянии
 казенности, особенно когда планы распорядка
 директора, по примеру председателя, в день
 хранения продолжения интереса за обязательство
 Недруги даны после крайне гражданские
 das воинственные законная была дана. Содержание
 по экономическому сфере распорядка, интерес
може быть было отвержено в данно на каждый
под помощь, было задано в суде при
распорядка и установки директорской
информации. Когда денежной по каждому воинствен
ному капитализму культуры о данно, тогда не
медленно повели было в данно, но было уже
поздно.

Вспомогательная военная помощь индусам на
 какое дело и с таким единодушным доказатель-
 ством, обидно, но не только у нас, но и
 у индусов, и у директоров, же Кавказская
 провинция званая, ввиду существующей дирекции, и
 не требовали возбуждения войны. Выступит
 мы в квартиру, ^{она} Скагана, мы ильзины с дирек-
 тором достигают этому ина дьезд, каковы
 она и процесса вост. Военная казачья,
 тогда выступит мы вост. Вести военной вы-
 ступит не могу, оидитме она дирекция и
 зорится дьезд. Восточная дирекция
 и ильзины, тогда дирекция примет от
 деления. Скагана дна доброту дьезд: на
мы, дьездитме и «Сей не дьездитме дьезд»
 ильзи, что не вкрайне поветно. Дирекция
 на ильзи не ильзи.

13

✓ А в 25 сентября урину забаволами: в этот
 самота не быт на урину? ильзи и на дьезд
 не дьездитме ^{предоставляю} восточная в совете 25 сьезд
 восточная, дирекция Скагана и дирекция
 которая в восточной факе предоставит как
восточная свои ильзи, и не примет мы, как
 от дьездитме предоставит с ильзи обидно, в 2^е как
 характерно восточная ^{одна} дирекция,
 «донна дьездитме»: «донна напутствована оидит
мы восточная, предоставит дирекция не
совет».

Меданная совет в этот на дьезд предоставит
 урину, что неофициально ина законно не
законно, не имеет уверенности предоставит
 и имеет воинство имеет к 3
идитме

Вспомогательная не ильзины предоставит совет:
 24^е предоставит на урину дирекция

исполнителя, на убожестве и безразличии; 25^{то} не должно ни к чему, ни к чему...

193

Директору с 22 сентября заданная. При издании...
Собором постановлено...
...владельцам, не платят...
...не платят...

✓

На соборе 27 сентября, по предложению...
...председателя...
...на основании...

"Когда в провинции в 1896 году...
...по делу...
...владельцам...
...не платят...
...поддержка...

13

2. Правительство Округа не гарантирует оснований
для закрытия предприятия (указом от 16 июля 1905
№ 887) и при этом не предоставляет средств помощи
предметам ввиду их банкротства, подлежащих
обанкротительному делу ввиду

Тем же, как деятельность в отношении разбития
таких дел на уровне государственной, не-за-на-
то банкротства, полагая за 12, 500000 л.
иногда некое одобрение в отношении,
являясь заведомо удовлетворено; у предмета-
банкрота имущество списано и имущество (свой)
предоставлено по 8-10 руб., до 2-3% годовых,
и по существу всё же уходит на раздел имущества,

13

дела Совете, а не на предмет, - Совет же
напротив не имеет предметов на счет о банкр-

отной деятельности при предметных - Может
быть предметным предметным предмет
некие Совете не предметные в Правительстве

Округа, который при предметных дел
предметных дел в М. Д. Д. не предметных, и

пока деятельность 1905. в предметных дел
предметных не предметных о предметных.

предметных при предметных. в предметных
по предметных дел (в № 1100) предметных

предметных предметных о предметных
предметных предметных предметных предметных предметных

предметных в предметных предметных, предметных
о предметных предметных с предметных предметных

на предметных предметных. Пока предметных предметных
Совете, по предметных предметных, предметных
предметных в предметных предметных, предметных
предметных предметных до предметных, - предметных предметных
дела предметных предметных по предметных предметных

✓

Вз Озкромни издана при издательстве в Вильнюсе
новизина.

Но убохнат грохотом едди и императора
Сиджен берингас а екаст, как законна
мисленая 190% гдн. вид.

Тодд реформавис бо вниже востодие до
статомо характеризуотас нормавни-
ам Собора от 3 мртв; а суду мар, том
удне дано нио нормавни, реформав-
ним не нитам вгнотомо кратком

В

знанс воинформаци, — хадматемилонд
муди Т. Нормавниам Округе о реформавни
оправдывас внмалонд модис едд
бав омином. Мис не модис ден врем

мис III класе, врем В ремво, оми ва
деформавни окарденткас нормавни, ден врем
класом нормавни а III класе, а нормавни
во внмол класе модис ден во омином
вжонем омином не авжен не до омином,
а днм автом не нормавни класе

Но во вопрос о модис, како омином аппре
во нормавни окарденткас класе нормавни,
во во вопрос о модис, како омином аппре

М

во во вопрос о модис, како омином аппре
во нормавни окарденткас класе нормавни,
во во вопрос о модис, како омином аппре

во во вопрос о модис, како омином аппре
во нормавни окарденткас класе нормавни,
во во вопрос о модис, како омином аппре

во во вопрос о модис, како омином аппре
во нормавни окарденткас класе нормавни,
во во вопрос о модис, како омином аппре

В?

во во вопрос о модис, како омином аппре
во нормавни окарденткас класе нормавни,
во во вопрос о модис, како омином аппре

наконец почти в половине
 индустриальных ин-
 тересов отменили
 в на предмет $\frac{1}{2}$
 индустриальных ка-
 пива переводимых
 куда то-и-ли
 были представлял
 на в сев. азиатского
 морские, так как на
 переправе в сев. азиат-
 ских морях.

Итак, с точки зрения диагностики в области
 недвигательности 190% рубли и др.

Закрытие импортных свободных портов
 восточной Азии и др. объектов при импорте
 угля и нефти и др. классов топлива, др. классов
 до $\frac{1}{2}$ от суммы импорта и др. объектов
 отсюда нас дана.

NB

V

NB

V

С первых же дней, свободной от таможенных прав
 была торговля ^{ввозимых} топливом в квартеры
 наших горючих материалов (до 190% и др.)

1 центнер, ввозимых было свободное топливо, а
 70 центнер, топливо при импорте ^{топлива} ввозимых ^{топлива} ввозимых
 сюда от суммы импортных товаров на сумму
 ввозимых.

Но закрытие импорта "топлива"
 угля, нефти и др. классов топлива, др. классов
 топлива импортных товаров и др. классов
 отсюда нас дана.

Сначала предполагалось содержание ^{топлива}
 при ввозе ввозимых ^{топлива} ввозимых ^{топлива}
 (150% от суммы импортных) ввозимых, ^{топлива}
 только на сумму за сумму импортных и др. классов
 топлива импортных товаров и др. классов
 топлива импортных товаров и др. классов
 топлива импортных товаров и др. классов

подлежащих отчисления, классы, классы, классы
 принадлежатности, даются, импортные классы
 импортных товаров и др. классов импортных
 товаров импортных товаров и др. классов импортных
 товаров импортных товаров и др. классов импортных
 товаров импортных товаров и др. классов импортных
 товаров импортных товаров и др. классов импортных

Неднократно возбуждалась Советом идея о
 об увеличении размера стипендии, от проведения которой
 наш директор отказался. Восточник, не имея денег,
 и по сей день, в течение 40 лет, осуществлял в
 своем отношении, при всей ответственности и
 ответственности не только и ответственности, от
 нашей восточника отдала в размере 1500.
 С своей стороны Совет должен все совершить от
 нашей отчасти нашей, восточник: с нашей
 нашей ответственности восточник в нашей от
 ответственности по ответственности нашей ответственности,
 восточник восточник нашей, из нашей ответственности,
 нашей восточник от 1500 восточник, в восточник
 от нашей ответственности, в нашей ответственности, восточник
 восточник, (восточник) восточник восточник
 нашей ответственности при восточник, восточник
 1500, в нашей восточник восточник от 1500
 восточник нашей ответственности, восточник и восточник
 и восточник восточник с восточник, восточник от восточник
 в восточник, нашей восточник, восточник? От нашей: по-
 нашей с нашей ответственности, восточник, восточник
 нашей ответственности, нашей и восточник, восточник
 и восточник - все от восточник на восточник от.
 нашей ответственности нашей восточник, восточник
 восточник ответственности от 1500 восточник.

Наша наша защита восточник наша
 наша, ответственности восточник" восточник
 нашей ответственности восточник нашей ответственности
 М. Н. Н. (в восточник, 1905, в 28 восточник) восточник
 восточник наша за восточник восточник, на нашей ка-
 нашей восточник не восточник восточник в восточник
 нашей восточник восточник, как восточник
 нашей ответственности с нашей ответственности, восточник
 М. Н. с восточник от восточник восточник
 нашей восточник от восточник нашей восточник
 нашей нашей восточник восточник восточник
 нашей восточник

1) Кому было решено и какое место выделено?
 2) В феврале 1907 года составлены очерки в Водоп.
 Директ. В Директ. даны значительная часть водоп.
 мерильных и городские при воде устремлен -
 вместе урочищ с единичных урочищ, под предв.
 предполож. в аетвост. III кв. Карманова и
 Златоко и II кв. Карманова, ^{и урочища} устремленов
 в городские и в воду Творенско устремлен и
 в стенового митазин и устремленов
 устремленов Златоко и устремленов ур-
 данский урочища. Это печальница митазин
 и митазин Творенско устремлен и устремлен
 выстремлен митазин урочища; ^{тоже} концы
 митазин и устремлен митазин и
 устремлен и устремлен устремлен и устремлен
 и устремлен и устремлен и устремлен
 и устремлен и устремлен и устремлен
 и устремлен и устремлен и устремлен
 и устремлен и устремлен и устремлен

Этого что закончатся два и устремлен
 и митазин устремлен две устремлен, в
 митазин и устремлен, у которого было устремлен
 в II кв. и устремлен и устремлен, в
 устремлен устремлен устремлен устремлен
 Директ. устремлен устремлен устремлен
 устремлен устремлен устремлен устремлен
 устремлен устремлен устремлен устремлен
 устремлен устремлен устремлен устремлен
 устремлен устремлен устремлен устремлен
 устремлен устремлен устремлен устремлен
 устремлен устремлен устремлен устремлен

43

ни в каком случае не прекращали заводить.
 После этого инициативу, принадлежавшую в свое
 время директору, на уполномоченных в
 связи с заведующим работ уполномоченных и от
 быв уполномоченных, все односторонне. В
 № 12677 г. директор назначил на свои уполномочен
 во 2-й Киев-неотъемлемо от заведующих.
 от предпринимать и мог даже уполномоченных Киев в
 Стамбуле на основании и вопроса была
 представлено уполномоченных по уполномоченных,
 заведующий знает, что директор не предпринимать
 и тогда даже доверит свои уполномочен. Наконец, что
 по поводу именно в Киев был моток 6-7
моторов а аэропланов 12-13 самолета, директор
 не предпринимать своим распоряжением заведующим и,
 предвзято 3/4 года со своим заведующим в Стамбуле
 о предпринимать посылку для наших збоинка в
 в Корнелле, или заведующий физик Киевской
 Венгрии и там в директор и показывать да
 директору в своем отношении и заведующим. ^(B) Тогда же
 в Минской был назначен, куда уполномоченных о своем
 немалое количество от директору ^{минус не} ^{предв}
 свои дела от уполномоченных в Киевские. - Когда же
 несколько дней в Минской не заведующим своим
 из Киевские административная к. в. Киевские. Оказав
 и документы о результатах своих работ, то в
 Киевские заведующим, что от не предпринимать
 временно с своим документами, тогда даже что от уполномоченных
 от своих из газет, и предпринимать некоторыми от
 идущим в Турцию по своим работам восточной
 отбавил, о котором от отменно уполномоченных от
 Командированная туда же в Оккупированную Киевские
 М. Д. Багачева. - На требовании заведующим
 г. Минской г. Багачева, заведующим по своим
 своим делам, так создадут моток, когда они
 могут будут приехать в Турцию.

В Венгрии была 11-го марта в приморской
 г. Оккупированная М. Д. Багачева восточной
 свои документы моток и уполномоченных от
 Оккупированная, что потому означенный день Оккупированная

B

идущий заведующий,
 но на время 3-
 ноября в 1-й Киев
 от Стамбула, т. к., по
 своим распоряжениям
 со своим 7-8 работ
 Корнелле предв
 и, моток и моток
 моток.

B

V

и откожава негласно давини о мним мила-
 ринген; иможен востанова недоумение, нурен
 еспемблат ердора, а не уганон конад
 и не бопурт в Догоредара, нуренд мн оа
 довол отворит, но да днур нурно о седа он
 бопурт, по не менаот. Понесомдотри, не бопурт
 в Собора, мнурн заллунн, по он гдосидот в
 неодоумноту нурендотис в гуротис, а Корна
 ноб отворит, по не бопурт. „состанот мн он
 о своен нуронунт отворит, днур он сона-
идент мотото мотот, по в нурендотис в
гуротис не дамо нурендотис еднотипнот бопурт
 бопуртотнотнот нурендотис.

Кода мндинт днур бопуртот нурендотис днур
 бопуртотнотнот, давинт бопуртотнотнот нурендотис
 вдео нурендотис одуценда нурендотис нурендотис,
 мо мнурн нурендотис Собора онтн бопуртотнот
 отворит, кок да отворит бопуртотнот е вонд
 нурендотис не нурендотис, по днур мнурн нурендотис, да
 Т. Оккупт нурендотис, бопуртотнот бопуртотнот, бопуртотнот
 в бопуртотнот и оккупт, по нурн бопуртотнот е вонд
 нурендотис днур бопуртотнот, нурендотис
 а нурендотис нурендотис бопуртотнот нурендотис Собора бопуртотнот
 нурендотис бопуртотнот нурендотис бопуртотнот бопуртотнот
 по нурн нурендотис бопуртотнот бопуртотнот в нурендотис
мотото мотото нурендотис, бопуртотнот бопуртотнот
 нурендотис бопуртотнот бопуртотнот бопуртотнот бопуртотнот
 нурендотис и нурендотис ео.

Корнаот бопуртотнот нурендотис нурендотис, бопуртотнот
 и бопуртотнот нурендотис мнурн отворит и нурендотис
 нурендотис, а Корнаот е бопуртотнот мнурн
 отворит на днур мнурн.

Не гуренн отворитотнот отворитотнот днур днур
 кок /? бопуртотнот и бопуртотнот нурендотис днур днур
 Собора нурендотис днур мнурн нурендотис бопуртотнот
 (а др. бопуртотнот) нурендотис за нурендотис
 42 бопуртотнот - нурендотис. Станотнот др.
 нурендотис бопуртотнот нурендотис днур в бопуртотнот
 нурендотис, днур нурендотис бопуртотнот
 „на нурендотис бопуртотнот нурендотис бопуртотнот“

Вопрос о праве собственности
на имущество, которое находится
в собственности государства,
и о том, кто имеет право
на это имущество, и о том,
кто имеет право на это имущество.

Получено право собственности
на имущество, которое находится
в собственности государства,
и о том, кто имеет право
на это имущество, и о том,
кто имеет право на это имущество.

12/10/1918

на имущество, которое находится
в собственности государства,
и о том, кто имеет право
на это имущество, и о том,
кто имеет право на это имущество.

Вопрос о праве собственности
на имущество, которое находится
в собственности государства,
и о том, кто имеет право
на это имущество, и о том,
кто имеет право на это имущество.

Министерство юстиции и
судебная власть на 14 марта
приняла решение от 22 сентября
Зонального суда
по вопросу о праве собственности
на имущество, которое находится
в собственности государства,
и о том, кто имеет право
на это имущество, и о том,
кто имеет право на это имущество.

акции общества
и о том, кто имеет право
на это имущество, и о том,
кто имеет право на это имущество.

Вопрос о праве собственности
на имущество, которое находится
в собственности государства,
и о том, кто имеет право
на это имущество, и о том,
кто имеет право на это имущество.

то не из иждивения, а от дома оградителем инжа
 мажорский разандованиах сириндмевас и открыл
внешнао.

Дни эо обсуждаюса в Соборе Директора. Вот сказано
постановило принять отчет инженерства,
 в связи с недавними событиями, вещь важную
нужна II Курса и поддержать взаимности указ
метенс даже по поведению до 22 с вотом от
того посудем иди отмеченным присоединяю
ввиду им отказов. Постановило своим решением
не принять вещь воступая II Курса, на
разумение даже своим решением. Ввиду того
себя не обращая, вот постановило.

Полном Директор инженерства и в Туркестане
нужно предоставляю открыто и в Туркестане
добрые не показываюса поддержанию.

маленький упрямый II К
 мандировать упрямый в
 дум: Собор, не Кирган
 тот, Кирган, Кирган,
 мандировать упрямый
 Кирган, Кирган, Кирган.

Вопрос о принятии воступая II Курса неприн
яется в Собрание 20-21 июня по Коллективной
на таблица воступая II Курса на имя 2 Оккупан
трансформации. В. Д. инженерства. Так не когда
и на воступая 21 сентября - недавние
Собрать, в отсутствии Директора инженерства
принять указание. Кто непринял и в
молчал, от коллежского молчания Собрание
сознаюса в некотором о досаду открыто: не
именно - не знаюса первый высказан Собрание
инженерства о высказан судебному неказанию брат
инженерства. Мотивы такие уже за Собрание
воступая на имя с инженерства инженерства,
это воступая II Курса, принимать обязано

варья инженерства, некорректно, защитил
важные нормы, но за незнание
высказан они не могут подтвердить на
не так, проблема от сознаюса. Ввиду этого
Собрать, на наше решение открыто стало по
справкам по дому Директора, исключив
воступая II Курса от высказан и пре
длагаюса. Высказан открыто перед своим Собрание
инженерства и Коллектив инженерства открыто на
инженерства (по одну единицу.

50

Эти договоры, показывая отсюда. А сколько по-
 тупицы? Сингулов. Там более серьезно и
 оспаривать. Контракт предвостановительный
 дома! В течение первых двух лет ее существования
 у нас не было своих заемщиков
 нации, подарочески, интенсивно одославивши
 ей доказатель о мелочности контрактов того
 ни фран предмета предоставления каждому
скам курса. Но ее интенсивно перестроили
договор и расширили, от разрешения Кесслера,
присоединяя курса, тогда заметно повлекло
за собою узнавание и расширение применения
для поступающих на этом интересах.
 Иные договоры предлагаются интенсивно
до указания обязательности судебных
исков, М.С. не ограничиваясь расширением
и указанием однако курса; они идут
и до разрешения Кесслера, новое предложение:
отнесение под доме, интересности и
космополитизма. Объявление курсов повлекло
за собою однако судебных и кабинетов
национальных исков. Особенно интересна была
раньше группа судебных интересов
и судов. при ней узнавание. Подобная
во восточных договорах были исследования
домов и указов, но более потом интересности
судебных. В последние годы фундамент
исследования и исков. Судебные исследования
исследования новыми методами и исследованиями. Значит
методы однако и улучшены исследованиями
судебных, а также и повторка судебных
исков при помощи новыми исследованиями
контрастов.
 Наконец национальные исследования в основы были исследованиями
исков нации, особенно исследованиями исследованиями к
исследованиями

52

13

2. Успешность на этом из первых сочинений поднимает
 вопрос об эффективности педагогического музея при
 изучении. В каком материальном объе-
 митаме применены Общ. и организация
 музея видно из следующего, сиб. доклада
 2. Успенского. "Откуда брать материалы для
 музея? Запутанность возникает на этом вопросе.
 Мой только скажет, что весьма поощритель
 начало добрым делом, а далее - будет
 напоминать о себе издаваемых учебников,
 материальных учебн. пособий, можно упрощи
 денным, как педагог. музей в Петербур-
 ге, коллекционер в Москве и т. д. Трудно
 было, что лучше только добрый совет, пер-
 вичие, трудно да только к тому делу,
 за которое берется, а более для ре-
 зультатам работы сами собой." И
 двести рублей - в последние время музея

*)
 решение музея
 по плану было нес-
 колько раз откладыва-
 лось. Каждый раз по
 мере изучения музея
 там уже и сейчас не
 удовлетворитель
 аргументы в пользу
 музея Конференция
 востановила пове-
 щать с собой музей.

соединит работу как
 музея в себя так и предельно излучи
 около 3 м. руб. *) В литературе, то же время
 почит. с начала 1910 года введено, практи-
 чески Зандерис по семестровым и учеб-
 ным пособиям при образовании учителя,
 где востановила не по функциям уже и как
 как в музей и с микрокосмом и предельно в
 (самостоятельно или по индивидуальности преподавателя) музей
 работы по проверке своих теоретических
 данных и поощритель к демонстрации
 опыта на уроках в образовательных учреждениях.

На педагогическом факультете трудно в
 музейных условиях, как на речном - на класс
 музей трудно, как на материальную сторону.
 Особенно свои работы на музей Котельского
 Врем. и Келлеровичи, на основании Зандерис евро-
 пейскими учителями и экономистами, а Успенский
 не только учебники Советов в восточных

самостоятельно или по индивидуальности преподавателя
 работы по проверке своих теоретических
 данных и поощритель к демонстрации
 опыта на уроках в образовательных учреждениях.

Многие из удивительных случаев, что доблестно
ство волеизъявления итеративные к Франции от
ранис купце до тех удивительных своей про
спесей, что и того, все эти же посылать
Ярму, Дорс и Тидикому, по дороге и сто
тому и святому дню. Что же являю
маленькие под собой французские свидете
мосты удивительны и достигают обзора
да и восточная судьба окружающих купца

В

Труднее и Тидикому. Мы 126 человек,
прочие же доблестно остаются на
пидароническом купце. А те концы
мы и те труднее с модели и
побой, следовательно отдают
те же и те же нежелательна, отсюда
Ф. Кашаев, К. Сок.

Тидиком округа и модели факторы, что
около 35^х вент, и модели факторы, что
уничтожит наши модели Боршев
ская уездная округа - модели Тидиком
уездная Тидиком.

Если в, такот модели направит
будет и модели развешивать модели
наши модели, сест модели ^{даль} модели
к 50 модели и 100 модели модели модели
иные модели не модели модели, что
всего модели модели модели модели
модели модели модели модели модели
модели модели модели модели модели
сказал, что модели модели модели
модели модели модели модели модели
в семье модели модели модели модели
Росии.

60

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абраменко Федір – 41.
Андрієвський Іван – 6, 18, 39, 53,
54, 58, 104.
Апостолов Леонід – 34, 101.
Базаревич Михайло – 18, 20, 25,
27, 80, 86 - 88, 90.
Белашов Валерій – 3, 9, 108, 109,
111.
Белявський Олександр – 8, 14, 15,
17, 18, 31, 33, 39, 51, 53, 97.
Беляєв Костянтин – 21, 79.
Бріген фон дер Софія – 24.
Бурик Іван – 36.
Гамалій Андрій – 3, 9, 113.
Герненко – 26.
Голубєв Вікторіан – 36, 40, 41.
Гордієвські, брати – 36.
Горілий Платон – 38, 110.
Городовенко Нестор – 41.
Григорєвський Митрофан – 30,
31, 32, 34, 94, 96, 97, 98-99,
111.
Гросс Георг – 13.
Гурба Ольга – 36.
Гуревич Я – 16.
Демков Михайло – 6, 14, 39, 40,
54, 77, 104.
Діяконенко Є. – 14.
Довженко Олександр – 7, 41.
Дружинін Григорій – 27, 89.
Дубицький – 14.
Житецький Іродіон – 15.
Житецький Павло – 15, 39.
Заїка Володимир – 3, 9, 108-111.
Заремським Мечислав – 3.
Зленко Костянтин – 24, 25.
Іонов Микола – 29.
Казмінський – 14, 85, 87 - 88.
Карманов Олександр – 24, 25.
Карпека Олександр – 28.
Карпов Микола – 24, 26, 91.
Карпович Костянтин – 29 - 30, 91.
Касаткін Микола – 32.
Катерина II Олексіївна – 8, 45.
Кирилов Віктор – 24.
Кириченко Аркадій – 3, 4, 5 - 9,
10, 11, 12, 15, 17, 20, 36, 39,
41.
Коган Яків – 35, 36.
Козубський – 14.
Колубовський Яків – 35, 36, 40.
Коменський Ян Амос – 32.
Кочубей Василь – 34, 99.
Криушенко Тарас – 36.
Курок Олександр – 4.
Кутир Яків – 27, 29.
Кухтенко І. – 8.
Лазаренко Михайло – 24, 50.
Ларін Петро – 10, 45.
Линник Григорій – 40.
Липерський Олександр – 28, 29,
92.
Лисевич – 14.
Ліндер Густав Адольф – 39.

Лукашевич Володимир – 22.
Ляшко Іван – 3, 9, 108.
Маруняк Володимир – 21, 79.
Матченко І. – 14.
Меленко (Мелешко) – 28, 30, 91.
Миловидов Антоній – 20, 22, 30.
Миргородський – 19, 20, 71, 75,
76.
Міловський Павло – 18, 24, 25,
28, 30, 55, 71, 74, 75, 81, 85,
86 - 88, 90 - 92, 94.
Мотохін Віталій – 23.
Мохов Василь – 24.
Нестеренко Юрій – 37.
Олександр II Миколайович – 10,
11, 46.
Оліферов-Мануйлович – 15.
Онацький Дометій – 41.
Осадчий Іван – 35.
Песталоцці Йоханн Генріх - 32.
Пілянкевич – 14.
Платонов І. – 15.
Попов А. – 18, 19.
Резвін Микола – 25, 29, 30.
Рожков Юрій – 38.
Руссо Жан-Жак - 32.

Сапітон Григорій – 9, 105.
Сергеєв-Ценський Сергій – 7, 41.
Солошенко Сергій – 21, 23, 74,
78.
Сухоребрний Іван – 24, 26, 88.
Терещенко Микола – 13, 50.
Терещенко Семен – 50.
Тимофєєв Володимир – 14, 15,
51.
Толстой Дмитро – 12, 13, 44, 47.
Тростніков Михайло – 40, 104.
Ушинський Костянтин – 14, 17.
Февральов Євген – 30.
Федоренко Василь – 7.
Хоменко Валентина – 18.
Хоменко Дмитро – 18, 23, 38, 73,
78, 81.
Цируль Карл – 32.
Чернявський Симеон – 14, 15.
Чуміков Олександр – 12, 46.
Шутц Герман – 39.
Ягодовський Костянтин – 33 –
35, 40 .

Використані література та джерела

1. Ащаулова Т. Володимир Михайлович Куриленко та його вклад у розбудову Глухівського педагогічного інституту ім. С.М. Сергєєва-Ценського (1990-1995). *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 69-71. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2918>
2. Белашов В. И., Єроха Н. С. Глухов. *Золотое ожерелье Сумщины: Путівль, Глухов, Ромны*: путеводитель. Харьков: Прапор. 1987. С. 60 – 96.
3. Белашов В. И. Глухов – забытая столица гетманской Украины. Киев: Украина. 132с.
4. Белашов В. И., Гурець М. П., Заїка В. В. та ін. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 -1994 рр.). Суми: ВВП «Мрія» – ЛТВ. 46 с.
5. Белашов В. И. Глухів – столиця гетьманської і Лівобережної України: посібник для навч. і наук. роботи. Глухів: Глухівська міська друкарня, 1996. 145 с.
6. Белашов В. И. Глухів – столиця Гетьманської України (1708–1782 рр.): (від перших поселень до сучасності). Суми: ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2019. 420 с.
7. Белашов В. И. Глухів – столиця Гетьманщини (До Глухівського періоду історії України (1708 – 1782 рр.)) Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. 220 с.
8. Белашов Валерій Іанович: життєпис, наукова і педагогічна діяльність: до 75-річчя від дня народження / Укладачі: А. П. Гриценко, О. А. Чумаченко. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 77 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).
9. Белашов В. И. До історії заснування першого в Україні Глухівського учительського інституту. *Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні*. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100 – річчю з дня народження його випускника О. Довженка (25 – 26 жовтня 1994 року). Глухів, 1994. С. 10 – 12.
10. Белашов В. И. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874 – 2014 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 2. С. 39-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscrp_2014_2_8
11. Белашов В. И. Ляшко Іван Михайлович: людина, педагог, дослідник. *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 1. С. 116 – 117.
12. Валерій Іанович Белашов (1949 – 2022) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А.П.Гриценко, С. П. Жукова, О.А.Чумаченко, О.Ф.Белашова]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1959>
13. Віктор Володимирович Заїка (1957-2020) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, О. Я. Заїка]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 60 с. : фото. («Видатні імена та

події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1957>

14. Володимир Михайлович Куриленко (1948 – 2012) : біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, Н. В. Гоголь]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2481>

15. Вячеслав Антонович Кубицький (1924 – 2008) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя від дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Коренева]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

16. Гирич Я. М. Третя річниця «Глухівських наукових читань». Історичні студії суспільного прогресу. 2014. Вип. 1. С. 109 – 115.

17. Голуб А. Віктор Заїка – видатна особистість у історії міста Глухова Сумської області. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 71-74. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2919>

18. Григорій Львович Сапітон (1901 - 1954) : біобібліогр. покажчик до 70-річчя від дня смерті / керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

19. Гриценко А. Вячеслав Кубицький: видатний фізик та педагог. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 44-46. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2911>

20. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах* 2023. № 2. С. 157–162. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21>

21. Гриценко А. Глухівський дослідник срібного віку Віктор Заїка. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 28 – 33. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2905>

22. Гриценко А. Директорство Григорія Сапітона у Глухівському учительському інституті. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 24 – 28. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2904>

23. Гриценко А.П. Дослідження Глухівського єврейського кладовища в рамках спільного українсько-ізраїльського науково-дослідного проекту в 2023-2024 роках. *Наука та освіта в умовах війни: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка* : матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів, аспірантів та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти (розділ вища школа); (м. Глухів, 23-24 травня 2024 року), 2024. С. 44-48.
24. Гриценко А., Голуб А. Історична школа «Глухівського періоду в історії Гетьманщини» В.І. Белашова. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 16-21. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2902>
25. Гриценко А., Хроленко М. Лідія Нарочна – видатна українська методистка викладання природознавства та авторка підручників. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 107-108. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2931>
26. Гриценко А. Наукова діяльність Миколи Павловича Стожка. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 36 – 40. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2909>
27. Гриценко А. Пам'яті Григорія Львовича Сапітона (1901–1954) – директора Глухівського учительського інституту. *Сіверянський літопис* : науковий журнал. 2024. № 3 (177). С. 172.
28. Гриценко А. Постать видатного глухівського філософа Мечислава Заремського. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 99 – 103. URL <http://46.201.250.252/handle/123456789/2929>
29. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ-ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 трав. 2022 р.). 2022. 253 с. С. 48-49.
30. Гриценко А. П. Історія впровадження методики використання інформаційних ресурсів у практику навчання історії у вітчизняних школах на рубежі ХІХ-ХХ ст. *Сіверщина в історії України*. 36. наукових праць. Вип. 7. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, 2014 С. 249 – 252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sviiu_2014_7_62
31. Гриценко А. Краєзнавча діяльність історика Віктора Заїки. *Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова*: Матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 02 червня 2023 р.). Хмельницький: ХКТЕІ, відділ наукової роботи, 2023. С. 76 – 79. URL: [Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут – Науково-методичні видання \(xktei.km.ua\)](http://xktei.km.ua)
32. Гриценко А. П. Матеріали до біобібліографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім.

О. Довженка, 1952 – 1991 рр. (Доповнення)». / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

33. Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис*. 2023. № 6. С. 147. URL: <https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356>

34. Гриценко А.П., Колієнко А.А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16>

35. Гриценко А. Пам'яті Валерія Івановича Белашова (1949–2022). *Сіверянський літопис*, 2023. № 3. С. 141-142. URL: <https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/353/299>

36. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25

37. Гриценко А.П., Чумаченко О.А., Прокопчук В.С. Початковий період кампанії ліквідації неписьменності на Сумщині у 20-х роках ХХ ст.: агітація за грамотність, заохочення до навчання та ідеологічний чинник (за документами Державного архіву Сумської області). *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXVIII. С. 48-56. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/88629>

38. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147.

39. Гриценко А.П. Святкування 50-річчя від дня створення Глухівського учительського інституту у 1924 році. *Наука та освіта в умовах війни: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка* : матеріали звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів, аспірантів та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти (розділ вища школа); (м. Глухів, 23-24 травня 2024 року), 2024. С. 49-52.

40. Гриценко А.П., Курок О.І. Традиція проведення науково-практичних конференцій з історії у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: збірник наукових праць* / [редкол.: А. П. Гриценко, голова; Н. М. Ткаченко, А. А. Голуб, М. В. Мінченко, С. О. Мисник, Н. М. Петренко]. – Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 13 – 22. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2224>.

41. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874-1991 рр.). *Історико-красназавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали VI Міжнародної наукової конференції* (Суми, 8 – 9 грудня 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьбома С.П., 2024. С. 75-79.

42. Гриценко В. Діяльність євреїв у глухівському педагогічному інституті. «Глухівські історико-філософські читання»: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 84-88. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2924>
43. Гриценко В. Постаць директора глухівського педагогічного технікуму Платона Горілого. «Глухівські історико-філософські читання»: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 94 – 96. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2927>
44. Ежегодник Глуховского Учительского Института; ред. М. С. Григоревский. Год перв. К.: Типогр. т-ва И. Н. Кушнерева и К°. 1912. 435 с.
45. Ежегодник Глуховского Учительского Института; ред. М. С. Григоревский. Год втор. К.: Типогр. т-ва И. Н. Кушнерева и К°. 1913. 510 с.
46. Заїка В. В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України друг. половини ХІХ – поч. ХХ ст. *Сумська старовина: всеукраїнський науковий історичний журнал*. 2014. № 41 – 42. С. 45 -53.
47. Зозуля С. Ю. Справа про ліквідацію Глухівського інституту народної освіти в фондах Ніжинського архіву. *Сіверщина в історії України*: матеріали восьмої науково-краєзнавчої конференції: збірник наукових праць. 2002. Вип. 2. С. 184 – 191.
48. Календар знаменних дат і подій історії Глухівщини: 2023 рік. Довідкове видання (електронне видання) / Автор-упорядник: Андрій Гриценко. – Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. 78 с.: фото. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2484>
49. Крижанівський В. М. Василь Андрійович Мальченко та його спогади про Глухів та глухівчан за 1870 – 1930 рр. *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2017. Вип. 5. С. 256–310.
50. Крижанівський В. М. Вихованці Глухівського учительського інституту (1874 – 1924 рр.). Біобібліографічний словник. Глухів-Кропивницький, 2017. 96 с.
51. Крижанівський В. М. Випускники Глухівського учительського інституту (1874 – 1906). Біографічний словник. Глухів, 2019. 135 с.
52. Крижанівський В. М. Вихованці Глухівського учительського інституту в добу революції (1905 – 1907) та консервативного курсу П. Столипіна. *Сіверщина в історії України*. Київ – Глухів, 2019. Вип. 12. С. 274 – 278.
53. Крижанівський В. М. Вихованці Глухівського учительського інституту М. Карпов та А. Михайлець за матеріалами Історико-педагогічного музею ГНПУ ім. О. Довженка. *Сіверщина в історії України*. Київ – Глухів, 2020. Вип. 13. С. 257 – 265.
54. Крижанівський В. М. Історія в системі навчальних дисциплін Глухівського учительського інституту (1874–1914 р.). *Сіверщина в історії України*. Збірник наукових праць – Київ-Глухів, 2017. Вип.10 С. 310-312.
55. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2018. Вип. 6. С. 112 – 147.

56. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літера «К»). *Історичні студії історичного прогресу*. 36. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2015. Вип. 3. С. 112-125.
57. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «науково-педагогічні працівники глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літери «Л, О») *Історичні студії історичного прогресу*. 36. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2016. Вип. 4. С. 149 – 158.
58. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літери «С, Ш, Х, Ю»). *Історичні студії історичного прогресу*. 36. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2017. Вип. 5. С. 311 – 333.
59. Крижанівський В. М. Повсякденне життя вихованців Глухівського учительського інституту в 1874 – 1914 рр. *Сіверянський літопис*. 2021. № 2. С. 107 – 115.
60. Крижанівський В. М. Соціальний та професійний портрет викладачів Глухівського учительського інституту (1874 – 1917 рр.). *Сіверщина в історії України*. Київ – Глухів, 2018. Вип. 11. С. 245 – 249. Спогади Олександра Олексійовича Карпекіна про Глухівський учительський інститут міжреволюційної доби *Історичні студії історичного прогресу*. 36. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2016. Вип. 4. С. 159-169.
61. Крижанівський В. М. Федоренко Василь Костянтинович – викладач Глухівського Інституту перехідної доби. Соціум. Документ. Комунікація. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 3. С. 128 – 131.
62. Крижанівський В. М. Уродженці білоруських губерній у Глухівському учительському інституті в добу імперії Романових. *Сіверщина в історії України*. 2021. Вип. 14. С. 254 – 258.
63. Курок О., Гриценко А. Крижанівський В., Чумаченко О. Глухівський інститут в 1917–1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105>
64. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. 36. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020. С. 233 – 237
65. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.*
66. Курок, О., Гриценко, А., Прокопчук В. Ліквідація неписьменності 20-30-х років ХХ століття як соціальний та політичний проект радянської влади: філософський аспект. *Сумський історико-архівний журнал*. 2023. № XL. С. 12 – 18. URL: doi.org/10.21272/shaj.2023.i40.p.12

67. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkozl1j2mGgLebtmGkplDo/view>

68. Курок О, Гриценко А. Славні ювілеї глухівського національного педагогічного університету в 2024 році. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 11 – 15. <http://46.201.250.252/handle/123456789/2906>

69. Курок О.І., Гриценко А.П. Традиції історико-філософської школи Глухівського університету: роль персоналій в її розвитку. *«Глухівські історико-філософські читання пам'яті Валерія Бєлашова, Мечислава Заремського, Віктора Зайки та Юрія Коваленка»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 1. С. 10-14.

70. Лідія Кирилівна Нарочна (1924 – 2015) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя від дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Коренева]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

71. Ляшко І. М., Гамалій А. Т. Глухівський державний педагогічний інститут. Харків: Прапор, 1974. 47 с.

72. Мечислав Йосипович Заремський (1951-2022) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Заремська]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1958>

73. Микола Павлович Стожок (1923-2003) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя з дня народження та 20-річчя з дня смерті / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2182>

74. Мошик І. В. Джерельна база дослідження вищих навчальних закладів Чернігівщини у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. *Ніжинська старовина* 2012. Вип. 14. С. 74 – 78.

75. Мошик І. В. Історіографічні проблеми діяльності вищів Чернігівщини у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. *Сіверщина в історії України* : збірник наукових праць. Вип. 6. К. – Глухів, 2013. С. 464-472.

76. Мошик І. В. Особливості та проблеми формування студентського контингенту вузів Чернігівщини у 30-ті роки ХХ ст. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Вип. 3. К. – Глухів, 2009. С. 302 – 306.

77. Мошик І. В. Політичні репресії викладацького складу вишів Чернігівщини у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. *Сіверщина в історії України* : збірник наукових праць. Вип. 4. К. – Глухів, 2011. С. 401-406.

78. Мошик І. В. Повсякденне життя студентської молоді Глухова у 20-ті – 30-ті роки ХХ ст. *Сіверщина в історії України* : збірник наукових праць. Вип. 5. К. – Глухів, 2012. С. 332-335.

79. Мошик І. В. Роль вищих навчальних закладів Чернігівщини у підготовці української інтелігенції (20-ті – 30-ті роки ХХ ст.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 090012 «Українознавство». Київ, 2011. 20 с.

80. Мошик І. В. Становлення навчальних інституцій Чернігівщини в період формування командно-адміністративної системи періоду культу особи Сталіна. *Сіверщина в історії України*. Матеріали сьомої науково-практичної конференції (23 – 24 жовтня 2008 р.): збірник наукових праць. Суми, 2008. С. 191 – 197.

81. Объявление от начальства Киевского ученого округа. *Циркуляр по Управлению Киевским Учебным Округом*. Август 1874 г., № 8. Киев, 1874. С. 409.

82. Олександр Єгорович Ковальов : біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / Кафедри теорії і методики початкової освіти й історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, В. О. Собко, Т. Ф. Зенченко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 54 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2181>

83. Олександр Єгорович Ковальов : біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / Кафедри теорії і методики початкової освіти й історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, В. О. Собко, Т. Ф. Зенченко]. Друге видання, доповнене. – Суми : Університетська книга, 2024. 54 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

84. Пам'яткоохоронна робота в закладах загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник /укладачі: Прокопчук В. С., Гриценко А. П. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. 146 с.: фото. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2066>

85. Прокопчук В. С., Гриценко А. П. Пам'яткоохоронна робота в закладах загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник: 2-ге видання: доповнене. Суми: ФОП Цьома С. П., 2024. 136 с.: фото.

86. Ткаченко В. К. Глухів: історико-краєзнавчий нарис. Харків: Прапор, 1968. 143 с.

87. Ткаченко В. Глухів: фотонарис. Харків: Прапор, 1974. 28 с.

88. Чирва В. Ф. Глухівський педінститут – найстаріший педвуз України. *Історіографічна спадщина науки історії України (погляд з кінця ХХ ст.)*. Матеріали Всеукраїнської науково-освітньої конференції (грудень 1996 р.) Київ, 1996. С. 77-79.

ЗМІСТ

Вступне слово	3
Передмова	5
Кириченко А. В. Історія Глухівського Учительського інституту.....	10
Чернетка історичної розвідки (Варіант № 1) А. В. Кириченка, яка факсимільно відтворена	43
Іменний покажчик	105
Використані література та джерела	107

Науково-популярне видання

Видатні імена та події

Керівник видавничого проєкту:

Ректор Глухівського НПУ ім. О. Довженка, доктор історичних наук, професор Олександр КУРОК

**Кириченко А. В.
Історія Глухівського
Учительського інституту**

Автори-укладачі вступу, коментарів та іменного покажчика

А. П. Гриценко;

В. М. Крижанівський; В. А. Гриценко

Комп'ютерна верстка: Віталій Гриценко

Підп. до друку 29.05.2024.

Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 6,74. Тираж 300 пр. Зам. №3475

Облік.-вид. арк. 3,09. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.

Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка

41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Київська, 24

тел/факс (05444) 2-33-06.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв №046 від 16 червня 2014 року

Видруковано в Глухівському національному педагогічному

Університеті імені Олександра Довженка.

41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Київська, 24

тел/факс (05444) 2-33-06